

# O KULTÚRE A JEJ POMINUTEĽNOSTI



„- Kto ste ? – spýtal sa ich celý ohromený.  
- My sme ruže, - odpovedali ruže.  
- Ach ! – vzdychol Malý princ...“

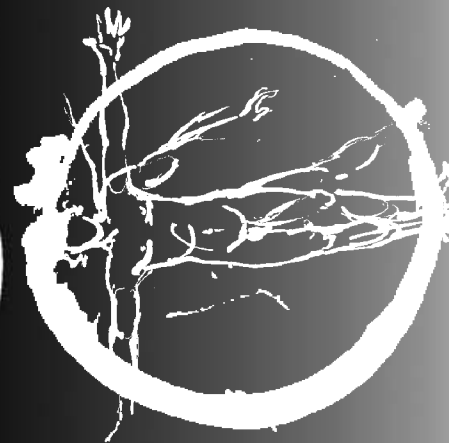
» Vyššie citované riadky pochádzajú z knihy Antoine de Saint-Exupéryho Malý princ. Akoby evokovali latinské verše, ktorými končí slávna kniha Umberta Eca Meno ruže: „*stat rosa pristina nomine, nomina nuda tenemus*“ – niekdajšia ruža je dnes už len menom, len holé mená máme v pamäti. Taliansky semiotik a teoretik umenia ponechal výklad tohto verša, pochádzajúceho od benediktína Bernarda Morlanského, žijúceho v 12. storočí na čitateľa. Spomínaný latinský hexameter hovorí o pomínutelnosti svetskej krásy, ktorú tu stelesňuje ruža. Vtedajší scholastický svetónázor kresťanskej Európy kládol dôraz na duchovné krásno a opovrhoval fyzickou krásou ako niečím nestálym, a preto aj nepodstatným. Súčasného čitateľa však môže zaujať tých niekoľko Saint-Exupéryho riadkov, ako aj Ecom použitý verš pre ich filozoficko-environmentálny nádych. Malý princ v úžase stojí nad krásou ruží, čo silno pripomína precivilizovaného človeka, ktorý pre uponáhľaný životný štýl, mamon, no aj pre strach zo straty sociálnych istôt pozabudol na prostú krásu sprostredkovanú prírodou, aj keď táto krása je už zrejme krásou domestikovanou (nevím si akosi predstaviť, že Exupéry má na mysli divú ružu). Ešte silnejšie však v tomto smere pôsobí metafora skrytá v benediktínskom verši. Ak si predstavíme apokalyptickú víziu sveta, ktorá dnes nie je až tak neaktuálna, veď stačí, keď spomenieme len nukleárne nebezpečenstvo a neustále sa zhoršujúce životné prostredie, naozaj niekdajšia ruža – naša civilizácia, môže zostať len menom. A keď by sme zašli až do detailov, nemuselo by zostať ani meno. Mená totiž zostávajú v pamäti...

Minimálne od prvej polovice sedemdesiatych rokov 20. storočia je zrejme, že sa ľudstvo ocitlo v ohrození, ktoré nevyplýva len zo zdevastovaného životného prostredia, na čom sa podpísalo ono samo, ale že je v ohrození aj kultúra, teda samotná existencia ľudstva. A rovnako od týchto čias je pertraktovaný aj problém, ktorý nastal zo zdanlivého konfliktu človek – príroda, respektíve príroda – kultúra. Čoraz viac pribúdajú štúdie, ba celé knihy, ktoré tento problém mapujú, analyzujú, dokonca niektoré sa pokúšajú aj o riešenie tohto problému, no faktom zatiaľ zostáva, že kríza

vyvolaná spomínaným zdanlivým konfliktom zatiaľ neustupuje, naopak, rozrastá sa. Už dávno po biológoch zdvihli varovný prst aj filozofi, sociológovia, politológovia, kulturológovia, ba dokonca aj osvietení ekonómovia a teológovia, vraj ľudstvo sa rúti do záhuby, ocitlo sa na fatálnom rázcestí, kde treba radikálne zmeniť duchovný kurz, prehodnotiť vžitú predstavu o človeku a jeho mieste a poslaní na tomto svete, previesť axiologickú revíziu. Inak môže civilizácia skolabovať! No svet ide v nezmenených kolajach a v nezmenenom, ak nie v zrýchlenom rytme tým istým smerom. Zdá sa však, že táto kolaj je slepá...

Ak vychádzame z predpokladu, že kultúra je duchovno-materiálnou podstatou ľudského bytia, či najcharakteristickejšou črtou ľudstva, a vďaka nej, respektíve jej prostredníctvom človek prežíva a jestvuje na tejto planéte povedľa ostatných druhov niekdajšej ako aj terajšej, ešte stále aktuálnej biodiverzity, je zarážajúce, že tak dôležité varovania, aké prichádzajú od vedcov celého spektra odborov, neberie ľudstvo dostatočne vážne. Zarážajúce je to o to viac, že tento stav zďaleka nie je latentný. Globálna environmentálna kríza je do očí bijúca a jej symptómy sú viac než markantné. Nejde teda len o teoretické varovania podľa scenára nejakých katastrof simulovaných v laboratórnych podmienkach. Pochybuje dnes niekto o existencii ozónovej diery, o neblahých účinkoch kyslých dažďov na kvalitu pôdy? Je možné spochybniť príznaky globálneho otepľovania? Sú len planými rečami vízie o preludnení a civilizačných chorobách? Nemiznú pralesy, tajgy, savany, čisté moria a s nimi aj ich druhová pestrosť? Môžeme tieto skutočnosti ignorovať? Na strane druhej však ľudstvo ako také proti tomu takmer nič nepodniká. Preto možno právom položiť otázku, či kultúra a jej procesy sú vôbec ovládateľné svojím tvorcom – človekom. Či kultúra skutočne nie je len evolučným javom, ktorý plnil svoje programové poslanstvo tým, že umožnil druhu *Homo sapiens*, aby sa zvýraznil v konkurenčnom boji o holú existenciu a keď svoj tvorivý potenciál vyčerpal, speje k zániku.

Ivan Dubnička



EV 753/08

ŠTYRIDSIATETRETIE ČÍSLO - 2/2012

# CIVITAS

**OBSAH**

Ročník 18, 2012, č. 43 – 2/2012

**Úvodník**

Dubníčka, I.: O kultúre a jej pomínutelnosti ..... 1

**Štúdie**

Čáky, M.: Dobové politické myslenie Svätopluka ..... 2

Öllös, L.: Sloboda, národ, jedinec ..... 5

Dřížová, E.: Agregácia záujmov a súťaživé politické strany v demokratickom politickom systéme ..... 8

Dubníčka, I.: Turecko – kultúrny, ekonomický alebo politický problém? ..... 12

**Recenzie**

Steiner Rudolf: Friedrich Nietzsche, bojovník proti svojej dobe (Lenka Melicherová) ..... 15

Mešťan Pavol: Anti-semitizmus v politickom vývoji Slovenska (2000-2009) (Miriám Mlyneková) ..... 15

**Informácie:**

Augustín Michael: Orient a spoločenské zmeny v 21. storočí (medzinárodná konferencia) ..... 16

**CONTENTS**

Volume 18, 2012, No. 43 – 2/2012

**Editorial**

Dubníčka, I.: On culture and its fleetingness ..... 1

**Studies**

Čáky, M.: Svätopluk's contemporary political thought ..... 2

Öllös, L.: Freedom, nation, individual ..... 5

Dřížová, E.: Aggregation of interests and competitive political parties in a democratic political system ..... 8

Dubníčka, I.: Turkey - cultural, economic or political problem? ..... 12

**Reviews**

Steiner Rudolf: Friedrich Nietzsche, Fighter for Freedom (Lenka Melicherová) ..... 15

Mešťan Pavol: Anti-semitism in Slovak political development (2000-2009) (Miriám Mlyneková) ..... 15

**Information**

Augustín Michael: Orient and social changes in 21st Century (International conference) ..... 16

**DOBOVÉ POLITICKÉ  
MYSLENIE  
SVÄTOPLUKA****Doc. PhDr. Milan Čáky,  
Katedra politologických vied FSV UCM Trnava**Čáky, M.: Svätopluk's contemporary political thought  
CIVITAS, 2012, Vol. 18, No. 43, p. 2

The fundamental thesis of the author is the relation of political heritage of Svätopluk in the process of development of the Slovak nation, its political value. The current Slovak nation is heir to the spiritual and political values of Svätopluk.



>> Pod týmito slovami je treba chápať skutočnosť, že Svätopluk najprv ako nitriansky údelný vojvodca, neskôr i suverénny vládca celej Veľkej Moravy, to znamená držiteľ reálnej politickej moci, vykonával svoju moc dovnútra na území, kde vládol, ale aj smerom von, k zahraničným subjektom, s ktorými Veľká Morava vstupovala do zahraničnopolitických vzťahov. Na prvom mieste je treba spomenúť Pápežskú stolicu v Ríme, ktorá bola centrom vtedajšieho sveta kresťanskej diplomacie a teda aj určitého druhu politických vzťahov. Vstupoval do politických vzťahov aj so susednými územiaми Veľkej Moravy, najmä Východofranskou ríšou a Byzanciou. Jeho politické myslenie vychádzalo z reálnych politických potrieb krajiny, ktorej vládol. Hoci sa nezachoval dátum narodenia, prijíma sa údaj, že zomrel ako 68 ročný, pravdepodobne 4. marca roku 894. Spoluvládcom v Nitre sa stal v roku 853, to znamená, že do mocenských vzťahov vstúpil, keď mal približne 25 až 30 rokov. Hoci tieto čísla nemusia byť úplne presné, dôležité a nesporné je, že celkovo mohol vládnuť až 41 rokov, z toho 23 rokov ako suverénny vládca na Veľkej Morave. Je preto samozrejme, že počas

dlhého obdobia svojej vlády uplatňoval svoju moc dovnútra krajiny a vstupoval do rôznych mocenských a teda aj politických vzťahov so susednými krajinami a pápežskou stolicou, čím jeho zahranično-politické vzťahy dostávali nielen stredoeurópsky, ale aj európsky rozmer.

**Mocenský dualizmus  
ako politický fenomén**

Zo vzťahov Východofranskej ríše k Veľkej Morave sú známe dlhodobé expanzívne snahy Frankov dosiahnuť podriadenosť Veľkej Moravy, ako o tom svedčia Fuldské analý. Táto expanzia bola vždy spojená s povinnosťou Slovenov každoročne platiť tribút. V Mohúčskom pokračovaní z roku 864 analista Meginhard uvádza, že „Kráľ Ludovít v mesiaci auguste vytiahol s mohutnou brannou mocou za Dunaj, obklúčil Rastica v akomsi hrade, ktorý sa v jazyku onoho ľudu nazýva Dowina“. (Dokumenty I:1998:s.59) Rastislav bol nútený «vydať rukojemníkov» a spolu „sa so všetkými veľmožmi prisahou zaručil, že kráľovi zachová «:vernosť:» po všetky časy“.

(Dokumenty I:1998:s.59) Možno ako predtým Rastislav, aj Svätopluk určitý čas strávil na východofranskom dvore. Významnú úlohu v mocenských záujmoch Východofranskej ríše vo vzťahu k Veľkej Morave dlhodobo zohrával aj východofranský klérus a cirkevné inštitúcie v Pasove a Salzburgu, ktoré územie Veľkej Moravy považovali za doménu svojej pôsobnosti a vyberania cirkevných poplatkov. Politické snahy Rastislava o získanie nezávislosti, súčasťou ktorých bolo aj používanie liturgie Slovenov, bavorský klérus považoval za ohrozenie svojich cirkevnosprávnych záujmov na Veľkej Morave, ktorej snahy o politickú samostatnosť boli pre východofranského kráľa Ludovíta Nemca neprijateľné. Hlavnými spôsobmi, ktorými si chcel mocensky podrobiť Rastislava, boli nielen vojenské vpády a následné drancovanie oboch častí územia Veľkej Moravy. Tento prístup bol spájaný s vnášaním politického rozkolu medzi Rastislava, vládcu na Morave a formálno-právne panovníka celej krajiny a Svätopluka, ktorý sa už pravdepodobne od roku 853 stal údelným vojvodom v Nitre (mal vtedy približne 25 až 30 rokov). Jeho viac ako dvadsaťročná vláda v nitrianskom údelnom kniežatstve je historicky nesporná. Počas nej si Svätopluk zrejme vytvoril vlastnú mocenskú základňu a územie rozšíril výbojmi na východ. V roku 867 toto územie dostal do léna a stal sa už jeho suverénnym vládcom. Na území Veľkej Moravy vznikol mocenský dualizmus ako politický fenomén. Potvrdzujú to aj Fuldske analý, ktoré k roku 869 hovoria o Svätoplukovi a Rastislavovi ako o dvoch suverénnych vládcach. Obe územia spomínajú ako samostatné a osobitné celky – *regnum*, čo je treba chápať ako formálne samostatný politický a mocenský útvar. Svätopluk sa už vtedy vynímal ako dynamický vládca, nezávislý od Rastislava. Veľká Morava bola podľa Fuldských analóv fakticky rozdelená na dve časti: na «*regnum Svätopluka*» a Rastislavovu Moravu. Vzhľadom na to, že Svätopluk získal takmer rovnocenné politické postavenie vo vzťahu k Rastislavovi a na jeho snahu po moci, bolo zrejme len otázkou času, kedy bude chcieť získať moc i v druhej časti ríše, na území Rastislava. Politicko-správny dualizmus potvrdili aj udalosti, ktoré sú zaznamenané vo Fuldských analóch: v auguste 869 východofranské vojsko kráľa Ludovíta vpadlo vo dvoch prúdoch na Veľkú Moravu. Karolman, ktorý viedol jednu časť, ako píše Fuldske analý, „...oňhom a mečom plienil *državu Svätopluka, synovca Rasticovho*...“ (Ratkoš, P.:Pramene:1964:s.100) Karol, najmladší syn vtedy chorého kráľa Ludovíta Nemca, ktorý viedol druhú časť východofranského vojska, „*pritiahol s vojskom jemu zvereným k onomu nesmierne («veľkému») opevneniu Rasticovmu a od všetkých starodávnych («opevnení») sa líšiacemu*...“ „...*vypálil všetky mestá onoho kraja*...“ (Ratkoš, P.:Pramene:1964:s.100) Autor letopisu otvorene priznáva korisťnícky charakter útoku: „*a čokolvek našiel ukryté v lesoch alebo zakopané na poliach, so svojimi («vojakmi») ukoristil a všetkých, čo sa s ním pustili do boja, zahnal na útek alebo pobil*...“ (Ratkoš, P.:Pramene:1964:s.100) Kým Rastislav, pravdepodobne opevnený na hrade Devín (alebo Valoch pri Mikulčiciach alebo v Pohansku pri Břeclavi), sa dokázal ubrániť, Svätopluk si chcel zachovať svoj mocenský vplyv a zrejme vo vyjednávaní s Karolmanom o podmienkach ukončenia nepriateľstva, prijal pre Rastislava neakceptovateľný stav podriadenosti a zložil vazalský sľub. Ako uvádzajú Fuldske analý, „*Svätopluk, synovec Rastislava, majúc na zreteli vlastné záujmy, vydal sa Karolmanovi spolu s *državou, ktorú spravoval**“ (Dokumenty I:1998:s.60) Znamenalo to, že prijal «ochranu» Ludovíta Nemca a stal sa jeho lénni-

kom, kým Rastislav vzdoroval ďalej. Z politického hľadiska vznikla na Veľkej Morave nová situácia, charakterizovaná vznikom základného politického rozporu medzi Rastislavom a Svätoplukom, ktorý, ako uviedol Richard Marsina (2005:s.62), sa naplno prejavil pravdepodobne na rozhovoroch o urovnaní konfliktu: Rastislav chcel pokračovať v boji za nezávislosť, Svätopluk, „*majúc na zreteli vlastné záujmy*“, dal prednosť kompromisu, ktorý mal politický charakter a ktorý mohol viesť len k potvrdeniu mocenskej nadvlády Východofranskej ríše nad Veľkou Moravou. Je pravdepodobné, že vpád cudzích vojsk chcel Svätopluk využiť na svoje mocenské ciele. Pravdepodobne predpokladal, že jeho «zásluhy» za politickú ústretovosť ku Karolmanovi budú ocenené a že z vôle východofranského kráľa bude poverený vládnutím v oboch častiach Veľkej Moravy (tak ako predtým knieža Rastislav). O tom, že rozpor medzi oboma vládcami mal pozadie politického boja o moc, bol teda zásadný, svedčí aj veta z Fuldských analóv: „*Preto sa Rastic veľmi nahneval, synovcovi tajne strojil úklady a rozkázal ho na hostine nič netušiacemu zabiť*...“ (Dokumenty I:1998:s.60). Táto známa udalosť z dejín Veľkej Moravy, v ktorej Svätopluk, dozvediac sa o Rastislavovom úmysle, sa útekem zachránil, nakoniec skončila opačne. Knieža Rastislav „...*bol totiž týmto svojím synovcom zajatý, spútaný a odovzdaný Karolmanovi, ktorý ho poslal do Bavorska pod dozorom vojakov, aby neušiel*...“ a takto „*bol pod strážou väznený v žalári až do príchodu kráľa*“ (Dokumenty I:1998:s.60) Osud Rastislava ukazuje, že aj v našich stredovekých dejinách, pokiaľ išlo o získanie moci, sa nebrali nijaké ohľady na rodinné väzby a robili sa aj tie najkrutejšie zločiny. Uväznením Rastislava Svätopluk umožnil, aby „*Karolman potom vnikol do jeho ríše bez každého odporu, všetky hrady a pevnosti si podrobil a keď ríšu usporiadal a pomocou svojich uviedol do poriadku a obohatil sa kráľovskými pokladmi, vrátil sa*...“ (Dokumenty I:1998:s.60) Kontroverzné politické činy Svätopluka prispeli k tomu, že Východofranské kráľovstvo obsadilo «mnohé významné hrady na území Rastislava». V oboch častiach Veľkej Moravy nastolilo svojich správcov. Rastislav bol uvrhnutý do bavorského väzenia a odsúdený na smrť. Ako uvádza letopisec vo Fuldských analóch, kráľ Ludovít Nemec, zdržiavajúci sa vtedy v Achene, okolo prvého novembra 870 po príchode do Bavorska „*so svojimi konajúc poradu, rozkázal priviesť Rastica, spútaného ťažkými okovami a podľa rozhodnutia Frankov a Bavorov, ako aj Slovanov, ktorí prišli z rôznych provincií prinášajúc dary kráľovi, dal odsúdeného na smrť pripraviť iba o svetlo očí*“ (Dokumenty I:1998:s.60) Boj o politickú moc začínal Svätopluk nielen zradou Rastislava, účasťou na zločine a následnej Rastislavovej smrti, ale aj napomáhaním cudzincom k ovládnutiu Veľkej Moravy a k politickému úspechu Ludovíta Nemca.

## Mocenský unitarizmus Svätopluka

Po vydaní Rastislava bola Veľká Morava v roku 870 okupovaná. Za správcov oboch častí krajiny vymenoval Karolman dvoch margrátov z rodu Wilhelmovcov: Engelšaka a Wilhelma, ktorí krajinu drancovali. Svätopluk, dovtedy údelný vojvoda v Nitre, sa cítil oklamán. Zrejme očakával, že Karolman ocení jeho zradu na Rastislavovi a po zložení sľubu vazalskej podriadenosti ho poverí správou oboch častí okupovanej krajiny. Domnieval sa, že sa môže opakovať príbeh Rastislava, ktorému predtým po zložení sľubu vernosti pomohla bavorská moc vlád-

nuť nad Veľkou Moravou. Pretože jeho očakávania neboli naplnené, začal pomýšľať na získanie moci. Zámery získať moc boli prezradené a v roku 871 bol „*Svätopluk, Rasticov synovec*“, prevezený do Bavorska. Ako zvädzajú Fuldske analý, bol „*obvinený u Karolmana zo zločinu zrady*...“ a „...*uvrhnutý do žalára*“ (Ratkoš, P.:Pramene:1964:s.101) Keď vypuklo povstanie «moravských Slovienov», vedené Slavomírom, ktoré Wilhelm ani Engelšak nedokázali potlačiť, a „*keďže mu nikto nemožal dokázať zločiny, z ktorých ho obviňovali*“ (zrejme bol obvinený Wilhelmom a Engelšakom), Svätopluk využil situáciu na politickú lešť: získal si Karolmanovu dôveru prisľúbením, že sa postaví na čelo Karolmanových vojsk, „*ak mu povolí návrat do vlasti*“. Fuldský letopisec opísal úskok, ktorým sa Svätoplukovi poradilo oklamať Karolmana, dostať sa nielen na slobodu, ale v boji poraziť jeho vojská: „*Avšak ako obyčajne neobozretných a na seba namyslených stihne potupa, tak sa stalo onomu vojsku, lebo Svätopluk, zatiaľčo ostatní vymeriavali tábor, vošiel do starobylého Rasticovho hradu*...“, „...*hned porušil sľub a zabudnúc na svoju prisahu, vynaložil úsilie a schopnosť nie na porazenie Slavomíra, lež na pomstu urážky spôsobenej mu Karolmanom*“ (Ratkoš, P.:Pramene:1964:s.101) Počínanie Svätopluka, ktorý išiel na čelo Karolmanových vojsk proti Slavomírovi, historici hodnotia ako jeho zradu na Slovienoch. Zdá sa, že skôr išlo o Svätoplukovu chytrosť a dobre premyslenú, hoci veľmi nebezpečnú akciu. Svätopluk vedel, že Karolman ho môže potrebovať na potlačenie vzbury Slovienov, a tak pretváрка bola zrejme jedinou možnosťou, ako sa vyslobodiť z bavorského väzenia. Preto pod zámenkou odišiel „*do starobylého hradu Rasticovho*“, postavil sa na čelo Slovienov a „*nič zlého netušiacich a málo ostražitých*“ Bavorov napadol v ich tábore, „*mnohých z nich zajal živých*“, ostatných „*skoro všetkých pobil*“ (Ratkoš, P.:Pramene:1964:s.101-102) Víťazstvo Svätopluka bolo zrejme veľké, pretože fuldský letopisec zaznamnal, že „*všetká radosť Noričanov («Bavorov») z mnohých predchádzajúcich víťazstiev sa zmenila v smútok a nárek*“ (Ratkoš, P.:Pramene:1964:s.102) V boji zahynuli aj miestodržiteľia grófi Wilhelm a Engelšak, ktorí predtým vydali Svätopluka do Bavorska a chceli urobiť z Veľkej Moravy východofranskú pohraničnú marku. Stalo sa to pravdepodobne v júli 871. Fuldske analý uvádzajú, že Karolman sa veľmi vydesil z porážky svojho vojska. Nariadil prepustiť a vrátiť Svätoplukovi všetkých rukojemníkov, „*ktorí sa v jeho ríši nachádzali*“, hoci – ako spomína fuldský letopisec – „*on však leďva dostal od neho jedného muža, Ratbolda, a aj to polomŕtveho*...“ (Ratkoš, P.:Pramene:1964:s.102) Znamená to, že Svätopluk, vedomý si podpory ľudu a svojej vojenskej sily, využil zmenu vojenských pomerov a odmietal vyjednávanie podľa návrhov Karolmana. Richard Marsina napísal, že toto víťazstvo znamenalo „*obnovenie samostatnosti Veľkej Moravy*“, čím si Svätopluk „*vybojoval samostatné postavenie už v roku 871*“ (Marsina, R.:2005:s.65) Môžeme upresniť, že bolo dôležitým krokom k obnoveniu samostatnosti, pretože Svätopluk musel aj v nasledujúcom roku 872 odražať odvetné pustošivé vpády Karolmana. Navyiac, ako schopný vojvodca a prezieravý politik prešiel do protiútokov, čo vnímame ako súčasť jeho stratégie aktívnej obrany. K nepriateľom bol úmyselne nemilosrdný a krutý, o čom podávajú svedectvo aj dobové správy. Bavorom spôsobil také materiálne i ľudské straty, že si vydobyl nevyhnutný vojenský a tým aj politický rešpekt.

## Mierová dohoda z Forchheimu - politický kompromis Svätopluka pri upevňovaní medzinárodného postavenia Veľkej Moravy

Obnovenie pôsobenia arcibiskupa Metoda na území pod vládou Svätopluka neznamenal nezávislosť od cirkevno-administratívneho vplyvu nemeckého kléru z Pasova a Salzburgu, pretože územie Veľkej Moravy i naďalej bolo súčasťou cirkevno-správneho vplyvu Pasova a Salzburgu. Svätoplukova mocenská nezávislosť od Východofranského kráľovstva bola vybojovaná vytvorením rovnováhy síl. Bol to nepochybne významný obrat v moravsko-franských vzťahoch. Pri tradičných franských mocenských ambíciách však nezaručoval trvalý mier. Svätopluk si ako vládca túto politickú labilitu dobre uvedomoval. Preto sa snažil o nové definovanie vzájomných vzťahov s Východofranskou ríšou, teda o také politické riešenie, ktoré by zaručovalo trvalú stabilitu v zahranično politických vzťahoch s Východofranskou ríšou, vyjadrenú podpisom mierovej dohody (alebo dohody o neútočení). To bolo možné dosiahnuť len diplomatickou cestou, teda rokovaním a politickým kompromisom. Ďalším dôvodom, ktorý Svätopluk musel brať do úvahy, bola potreba hospodárskeho rozvoja, ktorá súvisela s nevyhnutnosťou upevniť štát, vybudovať vnútorné mocenské štruktúry a nájsť zdroje pre vytvorenie početnej ozbrojenej moci, schopnej zabezpečiť nadobudnuté zahraničné politické postavenie Svätoplukovej ríše. To nebolo možné dosiahnuť v neustálych vojenských konfliktoch s nepochybne vojensky silnejšou Východofranskou ríšou, ale len v mierových podmienkach. Svätoplukova zahraničná politika bola svojím obsahom založená na racionálnom politickom myslení. Racionálna bola aj svojou formou: v rokovaní o uzavretí mieru výhradne uprednostňoval diplomatické rokovania prostredníctvom svojho zástupcu, pretože nedôveroval Ludovítovi Nemcovi ani Karolmanovi. Dôvodne sa obával ich vierolomnosti a novej pomsty. Zastupiteľskými rokovaniami poveril profesionálneho pápežského diplomata Jána z Benátok, ktorý sa stal Svätoplukovým diplomatom. Podľa niektorých historikov bol zároveň aj informátorom či „poverenikom Pápežskej stolice, ktorý mal sledovať vývoj na Veľkej Morave“ a informovať o ňom pápeža. (Marsina, R.:2005:s.79) Dohoda medzi Svätoplukom, ktorého zastupoval Ján z Benátok, a Karolmanom bola uzatvorená v roku 874 v nemeckom Forchheime neďaleko Bambergu. Z diplomatického pohľadu bol jej obsah príznančný tým, že každá strana ustúpila zo svojich pôvodných požiadaviek: Karolman sa zaviazal, že bude rešpektovať Svätoplukovu moc na Veľkej Morave a nechá krajinu „žiť v mieri“. Za tento záväzok sa Svätopluk zaviazal, že uzná tradičné záujmy Východofranskej ríše a bude každoročne platiť Karolmanovi „poplatky ustanovené kráľom“. Vyjadrené politickým hodnotením, Svätopluk týmto mierom dosiahol de facto uznanie nového vzťahu Veľkej Moravy k Východofranskej ríši. Tento vzťah bol síce založený na určitej forme podriadenosti, avšak iba formálnej, skôr deklaratívnej, vyjadrenej len materiálmi poplatkami. Ako protihodnotu získal záväzok, že Východofranské kráľovstvo nebude zasahovať do vnútorných vecí Veľkej Moravy, čo je treba považovať za politické pozitívum. Dohodu z Forchheimu nie je možné chápať ako politickú kapituláciu Svätopluka pred Karolmanom, či nebodaj

Svätoplukovo dobrovoľné podriadenie sa východofranskej moci. Základným cieľom jeho zahraničnej politiky i naďalej ostalo dosiahnutie nezávislosti od Východofranskej ríše (tak ako predtým aj u Rastislava), ale Svätopluk tento cieľ uskutočňoval nepriamo, inými prostriedkami, vyplývajúcimi z novej politickej situácie. Historik Matúš Kučera v tejto súvislosti napísal: „Pravda je taká: týmto mierom Svätopluk zabezpečil pre svoju vyčerpanú krajinu svet bez vojen. Dosiahol to najcennejšie, čo sa v danej chvíli dalo“. (Kučera, M.:2008:s.101) Richard Marsina hodnotí Forchheimský mier „ako Svätoplukovo premyslený, významný a úspešný štátnický čin“, pretože Svätopluk „nielen dával, ale aj dostával“. (Marsina, R.:2005:s.79) Povedané politologickým slovníkom, Forchheimský mier umožnil Svätoplukovi uskutočňovať - ak použijeme dnešné politologické výrazy - politiku «mierového spolunažívania», čiže realizovať určitú formu «mierovej koexistencie» s Východofranskou ríšou. V politickej rovine mala táto politika nesporne pozitívny význam, ale prinášala so sebou aj negatívne dôsledky. Pozitívnu stránkou je skutočnosť, že umožnila Svätoplukovi stabilizovať domáce ekonomické pomery a medzinárodne upevniť Veľkú Moravu, čo Veľkej Morave otváralo možnosti rozšíriť mocenský vplyv do tých susedných krajín, v ktorých žili doposiaľ pohania, predovšetkým na územie nepokrstených slovanských kmeňov.

## Kristianizácia - morálne zdôvodnenie mocenskej expanzie Svätopluka

Forchheimským mierom Svätopluk nie politicky ustálil pomer svojej ríše k Východofranskému kráľovstvu, ale otvoril si cestu ku kristianizačným výpravám do krajov dosiaľ pohansky žijúcich Slovanov. Z hľadiska mocensko-politických záujmov je príznačné, že Forchheimský mier určil sféry záujmov oboch štátov, čo by sme mohli politicky nazvať územné rozdelenie strategických záujmov oboch štátov: Svätopluk rešpektoval územné záujmy Východofranského kráľovstva. To ako politickú protihodnotu nebránilo Svätoplukovi v expanzii do tých oblastí, ktoré boli mimo dosahu Východofranského kráľovstva teda nemohol mať tam mocenský vplyv. Išlo o oblasti, kde žili pohanské kmene Slovanov. Kristianizácia bola pre Svätopluka vhodnou zámenkou k rozšíreniu svojej ríše. Navyše, pápežovým menovaním arcibiskupa Metoda za legáta pre územia ešte nepokrstených Slovanov mohol Svätopluk kristianizáciu rozširovať na územia patriace pod vplyv Apoštolskej stolice a zároveň tým posilňovať svoju politickú pozíciu pred pápežom a mocenskú pozíciu vo vzťahu k Východofranskému kráľovstvu. Rozširovať ríšu znamenalo pre Svätopluka urobiť ju ekonomicky i vojensky silnejšou. Svätopluk dokázal tieto náujmy sa možnosti využiť. Ako uvádza *Život Metoda*, po návrate k Svätoplukovi na Veľkú Moravu a odovzdaní «všetkých chrámov» a «duchovných na všetkých hradoch» „veľmi začalo učenie božie rásť a duchovní množiť sa“ a následne aj „tým viac moravská oblasť rozprestierať sa začala na všetky strany a nepriateľov bez váhavyosti premáhať, ako aj sami vše hovorí“. (Ratkoš, P.:Pramene:1964:s.262-263) Autor dokumentu, hovoriac o kristianizačnej politike Svätopluka, vyzdvihol úlohu Metoda, ktorý „...mal v sebe aj prorockú milosť, lebo sa plnil jeho prorocťv...“ Uvádza: „Pohanské knieža, silné veľmi, sídlilo na Vláslach, rúhalo sa kresťanom a znepokojovalo ich. Poslal však k nemu a hovoril: Dobre ti je, synu, pokrstiť sa ti zo svojej vôle vo svojej krajine, aby ty zajatého nepokrstili násilu v krajine cudzej

a spomenieš si na mňa, čo sa aj stalo“. (Ratkoš, P.:Pramene:1964:s.263) O poslaní Arcibiskupa Metoda v kristianizačnej expanzii Svätopluka hovorí aj ďalší text dokumentu: „Inokedy zas, keď Svätopluk bojoval s pohani bez najmenšieho úspechu a vyčkával, približovala sa omša svätého Petra, to jest služba, poslal k nemu a hovoril. Ak mi obeciaš, že svätý deň Petrov stráviš u mňa aj s vojakmi svojimi, verím v Boha, že ti ich (: t.j. nepriateľov:) skoro vydá. Čo sa i stalo.“ (Ratkoš, P.:Pramene:1964:s.263) Aj podľa autora *Života Metoda* Vislansko a pravdepodobne aj veľká časť Sliezska boli pravdepodobne prvými územiami, ktoré Svätopluk dobyl vojenskými akciami. Okrem expanzie na sever rozširoval svoju ríšu i na východ a juhovýchod. Stabilizácia vnútorných politických pomerov vytvárala vhodné podmienky pre pôsobenie Metoda nielen na území Veľkej Moravy, ale umožňovala mu rozširovať kresťanské hodnoty na nových územiach. Ako arcibiskup a pápežský legát posudzoval prísnejšie morálne pochybenia najmä tých, ktorí boli spätí so Svätoplukovou mocou. V *Živote Metoda* nachádzame informáciu: „Ktosi iný, veľmi bohatý druh a radca (:knieža:), oženil sa s kmtorou svojou, to jest švagrinou. A (:Metod:) mnoho ich napomínal, poučoval, povzbudzoval, ale nemohol ich rozviesť“. (Ratkoš, P.:Pramene:1964:s.263) Obdobie kristianizačného úsilia Svätopluka, ktoré nastalo po podpísaní Forchheimského mieru, spojené s ďalším rozvojom vzdelanosti Slovanov na Veľkej Morave a získavania nových kristianizovaných území, je považované v živote arcibiskupa Metoda za úspešné obdobie, pretože vplyv Metoda a jeho žiakov sa rozšíril na omnoho väčšie územie Slovanov.

## Literatúra:

- [1] DOKUMENTY slovenskej národnej identity a štátnosti, Národné literárne centrum, Bratislava 1998, ISBN 80-88878-43-8
- [2] KUČERA, Matúš: Slovenské dejiny I, Od príchodu Slovanov do roku 1526, Literárne informačné centrum, Bratislava 2008, ISBN 978-80-89222-58-2
- [3] MARSINA, Richard: Codex diplomaticus et epistolaris Slovaciae, Tomus I, Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, Bratislava 1971
- [4] MARSINA, Richard: Metodov boj, Vydavateľstvo Spolku slovenských spisovateľov, Bratislava 2005, ISBN 80-8061-187-4, 159 s
- [5] MARSINA, Richard, RUTTKAY, Alexander, editori: Svätopluk 894-1994, Nitra 1997, ISBN 80-88709-34-2
- [6] MARSINA, Richard, MULÍK, Peter: Etnogenéza Slovanov, 2. vyd., Matica slovenská, Martin 2011, ISBN 978-80-8128-023-8
- [7] RATKOŠ, Peter: Slovensko v dobe veľkomoravskej, Východoslovenské vydavateľstvo 1990, ISBN 80-85174-91-X
- [8] RATKOŠ, Peter: Pramene k dejinám Veľkej Moravy, Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, Bratislava 1964
- [9] RATKOŠ, Peter: Územný vývoj Veľkej Moravy (fikcie a skutočnosť), Historický časopis, roč. 33, 1985, č. 1, s. 206, ISSN 0018-2575
- [10] STRAKA, Jaroslav: Dejiny diplomacie, I. diel, UMB, Banská Bystrica 1998, ISBN 80-8055-175-8

(Časť z pripravovanej publikácie z dejín najstaršieho politického myslenia na Slovensku)

Doc. PhDr. Milan Čáky, CSC.  
Katedra politických vied FSV UCM, Trnava

# SLOBODA, NÁROD, JEDINEC

**Doc. Mgr. László Öllös, PhD.**

**Katedra politológie a európskych štúdií FF UKF Nitra**

Öllös, L.: Freedom, nation, individual  
CIVITAS, 2012, Vol. 18, No. 43, p. 5

The author describes and summarises the discussion on the topic of connection of the civic and national freedom. The discussion has a great importance by understanding the character of the modern state. The solution of this contradiction could solve one of the basic problems of our age.



» Sloboda je hodnota univerzálna, vlastná každej ľudskej bytosti.<sup>1</sup> Národná príslušnosť však má aj partikulárne prvky, každý národ je jedinečný. Popri tom jednotlivec prežíva svoju slobodu, a aj národnú príslušnosť individuálne. Pri charakteristike slobody človeka treba spomínať hodnoty zladif.

Aby sa tieto tézy mohli stať predmetom morálnej diskusie, je treba odstrániť napätie medzi univerzalizmom a partikularizmom. Je treba sformulovať kritiku toho chápania, podľa ktorého individuálna voľba je síce možná, ale individuálnu vôľu smerom k univerzálnemu ľudskému sprostredkuje výlučne národ. Jednotlivec je ale schopný vynášať morálne sudy tak o národných činoch príslušníkov vlastného národa, ako aj iných národov. Pomocou národnej identity poznáva tie črty a spoločenské funkcie národa, ktoré si jedinec môže nárokovať. Ďalej pozná konkrétne črty daného národa a stanoviská jeho príslušníkov. Pozná však aj hodnotové základy ľudskej slobody. Preto dokáže premyslieť a potom určiť hranice svojej národnej zaujatosti tak, aby jeho vzťahy s príslušníkmi vlastného národa neznamenalí prekážku národného rozvoja iných.

Neutralita štátu, budovaná len na rovnocennosti občianskych práv, v skutočnosti nezabezpečí národnú neutralitu, lebo štát sa v mnohých národných otázkach nemôže správať neutrálne.<sup>2</sup> V štáte musí byť úradný jazyk, alebo jazyky, musia byť štátne sviatky, symboly, kultúrne inštitúcie a kultúrna politika, vzdelávacia politika ovplyvňujúca aj kultúru a pod. Kai Nielsen dokázal, že každé chápanie nacionalizmu je aj kultúrny nacionalizmus. Neexistuje čisto politická koncepcia nacionalizmu. Nie je tým ani liberálny nacionalizmus.<sup>3</sup> Moderný štát sa pre svoju povahu nedá oddeliť od národnej úrovne rozvoja.

Definícia podľa ktorej nacionalizmus je negatívna odpoveď hodnoty osvietenstva, a práve preto musí byť vylúčený zo systému hodnôt liberálneho štátu, znemožnila počas dlhlej doby dôkladné spracovanie otázky.

Väčšina teoretikov liberálneho nacionalizmu tvrdí, že ľudské práva prináležia každému občanovi štátu bez ohľadu na jeho identitu. Liberálny štát musí byť neutrálny v otázke osobitných identít. Nesmie dať prednosť ani jednému variantu identity voči ostatným. V opačnom prípade by štát, vzhľadom na jeho mocenské prostriedky, aj pri najmiernejšej zaujatosti spochybnil rovnosť šancí svojich občanov. Vo vážnejších prípadoch by bola do konca spochybnená aj ich rovnosť v právach. Čiže by boli ohrozené liberálne základy štátu. Ten istý štát však umožňuje rozhodovanie na základe väčšiny aj v otázkach národnej identity. To znamená, že štát túto formu identity vyzdvihuje z tých, v prípade ktorých považuje neutralitu štátu za odôvodnenú.

Iste je namiesto otázka, či je vhodné rozšíriť doterajšiu koncepciu ľudských práv o ďalšiu oblasť. No teória ľudských práv je jednou z najdynamickejších sa rozvíjajúcich oblastí hodnotového poriadku modernej pluralistickej spoločnosti. Právo však má schopnosť rásť a rozvíjať sa.<sup>4</sup> Preto nemôže akceptovať takú koncepciu práva, ktorá odmieta túto dynamiku. A keď je morálnym právom človeka, aby jeho národná dôstojnosť bola rešpektovaná, potom je odôvodnené otvoriť aj spomínanú otázku.<sup>5</sup> Otvorenie tejto otázky je odôvodnené aj vzhľadom na fakt, že nacionalizmus je jedným z najvýznamnejších, politiku i spoločnosť formujúcich ideí minulých storočí i súčasnosti.<sup>6</sup> Práve preto v rámci poriadku vytvoreného týmto myšlienkovým prúdom nemôžeme hovoriť o slobodnom svete bez určenia a zabezpečenia rámcov ľudskej rovnosti a slobody.

Podobne, ako napríklad to nebolo možné ani v otázke vydobytia slobody vyznania.

Jednotlivec je schopný viesť morálnu diskusiu o národnej slobode, opierajúc sa pritom o zásadu morálnej rovnosti ľudí.<sup>7</sup> V takomto prípade ale rovnosť musí byť národnou rovnosťou. Treba však určiť kritériá národnej rovnosti. Je jasné, že medzi ne nemôžu patriť tie národné stanoviská, ktoré obhajujú útlak iných. Čiže pre útlak iných ani nemôže jednotlivec požadovať právnu ochranu. Je to základný predpoklad aj pre vytvorenie morálneho úsudku vo vzťahu k rôznym prúdom nacionalizmu.

Zároveň treba skonštatovať, že jednotlivec je schopný vyberať si spomedzi národných špecifik, ba je schopný si ich sám vytvárať. Čiže je schopný viesť morálnu diskusiu aj o jednotlivých konkrétnych prvkoch národného dedičstva, ako aj národnej modernizácie. Tak vo vzťahu k iným národom, ako aj k vlastnému národu dokáže dospieť k záveru, že nie všetky prvky národnej minulosti sa dajú hodnotiť pozitívne a nie sú pozitívne ani všetky koncepcie národnej modernizácie. Disponujúc týmto morálnymi schopnosťami človek môže požadovať, aby boli chránené jeho národné zvláštnosti, aby sa rešpektovala jeho národná dôstojnosť.

K tomuto chápaniu je potrebné prijať ten variant ľudskoprávnej interpretácie rovnosti, podľa ktorého rovnosť je z veľkej časti rovnosťou rozdielnosti. K jej zabezpečeniu je však potrebný aj štát, keďže viaceré oblasti národného života majú aj štátnu dimenziu. Zdržanie sa štátu od zasahovania do súkromných oblastí národného života možno síce uchopiť pomocou pojmu základných slobôd, iné oblasti však bez štátu nemôžu existovať. Základom národnej slobody človeka musia byť osoby, ktoré si slobodu nárokujú.



Sloboda patrí medzi základné hodnoty liberálnej demokracie. Bez nej niet základných práv, delby moci, bez nej niet ústavnosti. Od osvietenstva bola sloboda interpretovaná ako stav, v ktorom sa nachádza alebo nenachádza jednotliviec. Od vzniku nacionalizmu sa však objavuje aj idea národnej slobody, najčastejšie ako kolektívny výdobytok. Je interpretovaná ako stav celej skupiny, čiže celého národa. Naša otázka znie tak, či sa novoveká koncepcia národnej slobody dá zladit' s taktiež novovekou individualistickou koncepciou slobody? Keď sa nedá, tak v prípade nacionálnej interpretácie slobody ide o nezmieriteľný konflikt medzi jednotlivcom a kolektívom. Tento konflikt však viedol a vedie k nespočetným ľudským konfliktom a tragédiám.

Pri hodnotení národnej slobody jednotlivca vychádzame z ľudskoprávnej koncepcie slobody, v ktorej pozitívna a negatívna sloboda len spolu dokážu vytvoriť svet slobody.<sup>8</sup> Oddelene pre časť občanov vytvárajú podmienky neslobody aj na základe svojich vlastných hodnôt.<sup>9</sup> Národnú slobodu človeka však nezabezpečí iba aplikácia zásad negatívnej slobody. Vážne problémy spôsobuje aj národná forma pozitívnej slobody bez negatívnej. Ponúkané riešenie vychádza z kantovskej tradície. Predpokladá existenciu takého okruhu morálnych schopností človeka, vďaka ktorému je schopný spoznávať a hodnotiť odlišné vlastnosti iných. Chce dokázať, že človek tieto svoje schopnosti dokáže využívať aj vo vzťahu k národným zvláštnostiam iných ľudí. Považuje dokonca za možné aj politické využívanie týchto hodnotových súdov.



Na to však potrebujeme zistiť, ktoré argumenty diskusií o nacionalizme môžu dnes poslúžiť ako základ pre charakteristiku národnej slobody človeka. V tejto súvislosti si musíme položiť otázku, či má národná otázka také morálne základy, ktoré zodpovedajú morálnym základom ľudských práv. Potom treba dať odpoveď na otázku, ako umiestniť národnú slobodu človeka do hodnotového systému ľudských práv. Čiže treba poskytnúť také ponímanie týchto práv, ktoré zodpovedá podstate národných práv a zároveň nespochybnúje platnosť ľudských práv, vrátane občianskych práv. Treba ukázať, že je medzi nimi možný súlad. Už samotná formulácia problému signalizuje, že nie všetky dimenzie nacionalizmu sú zosúladiťelné s kritériami slobody. Avšak môžeme predpokladať, že viaceré zosúladiťelné sú. Nacionalizmus je komplexný jav a preto táto štúdia neobsahuje všeobecnú teóriu nacionalizmu. Dokonca predpokladáme, že teória dokonale vysvetľujúca tento fenomén ani nie je možná, keďže ide o neustále sa meniaci jav. Popritom však môžeme použiť tie poznatky o nacionalizme, ktoré sú pre našu tému relevantné.

Popri vyššie uvedených, považujeme za dôležitú ešte jednu oblasť: nacionalizmus má aj svoje psychologické komponenty. Tieto komponenty taktiež majú svoje morálne dimenzie. Takže sa môžu stať predmetom morálnej diskusie, pričom aj politické dimenzie nacionalizmu sa môžu podrobiť morálnemu hodnoteniu. Preto človek aj v tejto otázke môže vznášať svoje požiadavky voči štátu. Túto oblasť môžeme nazvať zásadou národného rešpektu. Ide o to, že ani pri zabezpečení všetkých individuálnych a kolektívnych práv nie je isté, že členovia danej národnej skupiny sa budú cítiť „ako doma“ v rámci daného štátu. Štát je aj ochrancom kultúry a sebedomia danej skupiny.

Poriadok národnej spravodlivosti predpokladá existenciu morálneho spoločenstva všetkých. Vynášanie morálnych hodnotiacich súdov predpokladá morálny diskurz medzi ľuďmi rôznej národnosti. Morálny diskurz predpokladá vzájomný rešpekt, bez neho nie je možná morálna rovnosť, a teda ani diskurz. Rešpekt musí byť národným rešpektom, ktorý pre protirečivý charakter nacionalizmu nesmie byť bezhraničný, ale musí garantovať národnú slobodu a rovnoprávnosť strán. Kvôli tomu mus byť jeho základom morálna rovnosť.

Prvým predpokladom slobody človeka je, že môže rozhodovať o veciach, ktoré sa ho týkajú, v prípade národnej o otázkach národných. Treba si však premyslieť, či je to vôbec možné, a keď je, tak za akých okolností. Či je to možné v ľudskej spoločnosti na základe rovnosti, v našom prípade národnej rovnosti, aj keď ľudia sú rozdielni? V prípade nacionalizmu to možné nie je. Otázkou je, či môžu existovať také morálne hodnoty a pravidlá, ktoré regulujú túto rôznorodosť na základe slobody? Ak totiž nie, tak hlavným regulačným pravidlom zostáva sila.

Aby sa na túto otázku zodpovedala, zodpovedajúca univerzálnym morálnym kritériám, ktorá má svoje významné miesto v systéme zásad liberálneho štátu, bolo by treba najprv určiť, čo je vlastne dobro národa. Podľa prevládajúceho názoru samotný fenomén je však v protiklade s univerzálnym ľudským hľadiskom. Ako riešenie zostáva vymedzenie dobra jednotlivých národov pomocou všeobecného pojmu národa a k tomu by bolo potrebné udať výpočet prvkov tvoriacich tento pojem. Avšak už počas prvých diskusií o nacionalizme vysvitlo, že ani úplný výpočet národných špecifik, ani ich presná kombinácia nie je určiteľná.

Tie prvky nacionalizmu, nedostatok ktorých vyčítajú zástancovia ľudských práv, sú charakterizované mysliteľmi, ktorí ideu ľudských práv odmietajú a samozrejme, nevychádzajú pritom z ľudskoprávneho hľadiska. Avšak aj podľa takých analýz sa dá zistiť, že národ je nejakou formou ľudskej spolupatričnosti, pričom má aj dôležité individuálne stránky. Aj preto sa dá tvrdiť, že národná sloboda je súčasťou ľudskej slobody, a tak ťažko hovoriť o slobode bez existencie národnej slobody. Ďalej, národná príslušnosť má svoje morálne di-

menzie. Kultúrna rozmanitosť je hodnota, majúca aj morálny význam. Národ je zároveň nástrojom modernizácie, ktorý umožnil prekonať predchádzajúcu spoločenskú štruktúru.

Národ je zjavne zložitý fenomén. No je namieste otázka, či je možné vytvoriť teóriu, ktorá umožní zmenu národných špecifik, a pritom nevyžaduje zostavenie kompletného zoznamu týchto špecifik, čo je, ako sa to preukázalo, nespíiteľnou úlohou. Ak je takáto teória predstaviteľná, potom treba preskúmať, či tie prvky nacionalizmu, ktoré nezodpovedajú hodnotovému poriadku ľudských práv, vylučujú ľudskoprávne ponímanie národnej otázky. A v tejto súvislosti treba zasa zodpovedať otázku, či má nacionalizmus také podstatné komponenty, ktoré toto ponímanie umožňujú.

Podľa významného predstaviteľa multikulturalizmu, Willa Kymlicku skutočné napätie sa nachádza nie medzi úctou k jednotlivcovi a ku skupine, ale medzi dvoma druhmi úcty k jednotlivcovi. Naša úcta patrí jednotlivcovi ako členovi jeho kultúrneho spoločenstva. Popri tom však a musíme uznať oprávnenosť jeho požiadaviek predostretých v prospech ochrany tejto kultúry. Ďalej úctu si zasluží aj ako člen politického spoločenstva. Musíme uznať dôležitosť jeho schopnosti presadiť rovnosť v občianskych právach. Ak sa však členstvo v kultúrnom spoločenstve a občianska rovnosť dostanú do vzájomného protirečenia, môžu byť potrebné doplňujúce občianske práva ochraňujúce danú skupinu pred nežiaducim rozkladom.<sup>10</sup> Podľa Kymlicku členstvo v kultúrnom spoločenstve môže byť relevantným hľadiskom pri rozložení výhod a bremien. A to je cieľom liberálnej teórie spravodlivosti. Riešenie teda spočíva v zosúladení národných práv a liberálnej rovnosti. V tomto bode Kymlicka dospel k záveru: základnou hodnotou zosúladenia je kultúra. Kultúra je dôležitá preto, lebo rozsah našich otvorených možností voľby z alternatív dobrého života určuje podľa Kymlicku kultúrne dedičstvo človeka.

Kymlickovu tézu o kultúrnom dedičstve ako určujúcim faktore možnosti individuálnej voľby treba doplniť dvoma hľadiskami. Po prvé: na individuálnu voľbu významne vplyvajú aj iné faktory, ako napr. individuálna kreativita pri výbere prvkov kultúry, pri ich využívaní, ba dokonca pri ich vytváraní. Po druhé, kultúrne dedičstvo nie je národne homogénne. To znamená, že jednotliviec si nemusí vyberať iba z národných prvkov, jeho voľbu ovplyvňujú aj kultúrne prvky z prostredia mimo vlastného národa. Čiže naše národné kultúrne dedičstvo samo osebe nevymedzuje rozsah možností voľby, aj keď v dobe nacionalizmov ho určite významne ovplyvňuje.

Podľa Kymlickovej logiky teda práve príslušnosť ku kultúrному spoločenstvu umožňuje individuálnu voľbu. Človek sa stáva schopným posudzovať hodnotu svojich životných plánov prostredníctvom kultúry. A tým kultúra sa stáva súčasťou jeho slobody.

Ďalšia úvaha, z ktorej vychádza Kymlicka pri obhajobe kultúrnych práv, sa týka liberálnej rovnosti. Kymlicka pritom vychádza z normatívneho dedičstva namiesto historického hodnotenia človeka.<sup>11</sup> Ľudia patriaci k danej kultúrnej skupine sú občas konfrontovaní takými nerovnosťami, ktoré nevyplývajú z ich volieb a snáh, ale z ich spoločensko-politického prostredia a daností. Teda rozhodujú o nich iní. Čiže nárok na kolektívne práva Kymlicka odôvodňuje nerovnosťou okolností. Riešením sú ich špecifické sprostredkovacie spo-

čenské jednotky. Takže ich sprostredkovateľská úloha je nutná, a preto si zaslúžia ochranu.

Kymlickove myšlienky vyvolali viaceré dôležité argumenty obsahujúce kritické reakcie. Jednou je kritika Chandrana Kukathasa, podľa ktorej argumentácia Kymlicku je postavená na osobnej autonómii. Pričom však osobná autonómia je ochraňovaná kultúrnymi právmi, lenže viaceré, najmä domorodé kultúry sú náchylné jednotlivca podriaďovať kolektívu. V takomto prípade však zásah môže byť správny.<sup>12</sup>

Pozrime sa teda, do akej miery predstavuje kultúra, ktorá sa často považuje za najviac rozhodujúcejší prvok národnej identity, podstatu predpokladanej sprostredkovateľskej roly! Sprostredkovacia úloha národnej kultúry je nespochybniteľná, no nie je úplná, ale iba čiastková. Po prvé, národná kultúra nepreformuje nevyhnutne prvky druhej národnej kultúry, a je predstaviteľné aj vecné, neskresľujúce sprostredkovanie. Po druhé, národná kultúra nie je sebestačná, obsahuje aj prvky iných národných kultúr. O mnohých prvkoch národnej problematiky je schopný vytvoriť si názor aj jednotlivec, ktorý ešte nemá národnú identitu, respektíve ten, kto považuje svoju identitu za širšiu, než je národná. Jednotlivec je schopný preberať a odovzdať rôzne koncepcie národa, teda stanoviská z diskusie o samotnom probléme. Je teda sám schopný využívať svoje poznatky pochádzajúce z prednárodného obdobia, ako aj poznatky národné, nadnárodné, či tie, ktoré získal od iných národov.

Definovanie kultúry znamená zmrazenie procesu, v rámci ktorého sa identity multiplikuja a sa rozvíjajú. Túto metódu nemožno aplikovať pretože tým by sa zväčšoval nesúlad medzi právnou definíciou a sociálnym procesom. Prečo by mal byť jednotlivec povinný odpovedať na otázku, kým vlastne je, pýta sa Oliver Roy. Sloboda je zároveň slobodou voľby. Preto zákon nesmie ustanoviť žiadnu kategóriu, do ktorej sa občan musí zaradiť na základe svojej kultúry.<sup>13</sup>

Teda národné sprostredkovanie zohráva významnú úlohu v otázke vývoja identity jednotlivca. Ale nie je jediným činiteľom tohto procesu. Preto nemožno tvrdiť, že každý jednotlivec využíva rôzne úrovne poznatkov v rovnakej miere.<sup>14</sup> Prvky považované za národné zohrávajú v určitých pomeroch veľkú, v iných menšiu úlohu. Určitú úlohu môžu mať aj elementy, ktoré sa za národné považovať nemôžu, respektíve také, ktoré sám jednotlivec nepovažuje za národné. Čiže treba položiť otázku, do akej miery je národné to, čo daný jednotlivec nepovažuje za také, respektíve do akej miery nie je národné to, čo on za národné považuje.

Ako riešenie sa núka aj stanovisko Willa Kymlicku, podľa ktorého jednotlivec potrebuje tzv. sociálne skupiny. Tie zohrávajú úlohu kultúrneho prostredia, pomáhajú človeku počas jeho životnej dráhy. Podľa Kymlicku kultúra je dôležitá preto, lebo okruh našich otvorených možností voľby určuje naše kultúrne dedičstvo. Členstvo v kultúrnom spoločenstve umožňuje individuálnu voľbu. Čiže kultúru potrebujeme na to, aby sme boli schopní a slobodní posudzovať hodnotu našich životných plánov.

K tejto teórii však máme niekoľko poznámok. Naše možnosti voľby okrem nášho kultúrneho dedičstva, ovplyvňujú aj naše osobné danosti, napr. kreativita. Význam vplyvu kultúrneho dedičstva je nepochybný. Nemôžeme však akceptovať

jeho determinujúci charakter. Ďalej naše takzvané národné kultúrne dedičstvo v skutočnosti nie je homogénne. Obsahuje aj prvky z prednárodného obdobia, ďalej prvky pochádzajúce z iných kultúr ako aj z univerzálnej ľudskej kultúry. Kultúra teda nie je totožná s národnou kultúrou. A po tretie, sociálne skupiny, ktoré jednotlivec nepochybné potrebuje, nie sú totožné s národnými skupinami. Ani Kymlicka ich nestotožňuje, tieto skupiny totiž môžu byť mnohoraké. Môžeme sem zaradiť národné menšiny, ale aj kmeňové skupiny žijúce v menšinovom postavení, ale v podstate sem môžu patriť aj menšinové skupiny nemajúce etnický charakter, napr. tie, ktoré žijú v podmienkach stavovskej hierarchie či hierarchie ázijského typu. Tento pojem je jednak príliš široký, totiž chce obsahovať veľkú časť menšín rôzneho typu. V každom prípade má ambíciu obsahovať aspoň kultúrne menšiny, aj keď to vedie k ďalším pojmovým ťažkostiam. Ale tento pojem je aj príručky, veď môžeme položiť aj takú otázku, že akú sociálnu skupinu potrebuje príslušník národnej väčšiny. Zabezpečuje príslušnosť k väčšine úplnosť národných práv všetkých jej členov? Mnohé historické i súčasné príklady dokazujú, že to tak nie je. Väčšinové rozhodovanie ani pre príslušníka väčšiny nezabezpečuje vždy slobodu presadzovania svojich vlastných národných práv. Samotné konštatovanie o potrebnosti sociálnych skupín je správne. Brian Walker však vo svojej kritike ukázal, že Kymlickov pojem je príručky, ale aj príširoký na to, aby sa mohol stať morálnym základom pre odstraňovanie protikladu medzi univerzalizmom a nacionálnym partikularizmom.

Môžeme odstrániť túto dilemu aj spôsobom, akým sa snažili interpretovať Kantov protinacionalizmus jeho národní kritici, a ako sa to odvydte objavuje v podobných diskusiách, morálnou negáciou partikularizmu. V tom prípade by sme však museli poprieť aj morálnu hodnotu národa.

Neutralita štátu budovaná výlučne na rovnocennosti občianskych práv nezabezpečí efektívnu národnú neutralitu, pretože štát sa v mnohých národných otázkach nemôže správať neutrálne. Napríklad v štáte musí byť úradný jazyk, alebo jazyky, musia byť štátne sviatky, symboly, kultúrne inštitúcie a kultúrna politika, vzdelávacia politika ovplyvňujúca aj kultúru a pod. Kai Nielsen napr. jednoznačne dokázal, že každé chápanie nacionalizmu je kultúrny nacionalizmus. Neexistuje čisto politická koncepcia nacionalizmu, vrátane liberálneho nacionalizmu.<sup>15</sup>

Dá sa teda konštatovať, že moderný štát sa pre svoju povahu nemôže oddeliť od národnej úrovne rozvoja.

### Poznámky:

- 1 Bez akceptácie univerzálnej platnosti slobody liberálne demokracie, by nemohli existovať.
- 2 Táto konštatácia je východiskovým bodom viacerých liberálnych teórií, apr. aj Will Kymlicka či János Kis otvoril otázku štátneho občianstva. O tomto probléme pojednáva aj Yack, Bernard vo svojej štúdií The myth of the civic nation. Critical Review, Vol. 10. No. 2, Spring, 1996, s. 193-211.
- 3 Pozri Nielsen, Kai: Cultural Nationalism, Neither Ethnic Nor Civic. The Philosophical Forum, Vol. XXVIII, No. 1-2 (Fall-Winter) 1996-1997, s. 42-52.
- 4 Pozri Sumner, Lawrence W.: The Moral Foundation of Rights. Oxford, Clarendon Press, s. 15-16.
- 5 „Morálne právo je vtedy ľudským právom, keď vlastnosť, vyžadujúca si úctu, súvisí s tým, že subjektom práva je ľudská bytosť.“ Kis János: Vannak-e emberi jogaink? C. d. s. 66.

- 6 Pozri Bibó István: A kelet-európai kisállamok nyomorúsága. In: Bibó István: Válogatott tanulmányok. Második kötet. Budapest, Magvető Könyvkiadó, 1986, s. 187.
- 7 Pozri Dworkin, Ronald: Svoboda, rovnost a společenství. In.: János Kis (ed.): Současná politická filozofie, Praha, OIKOY-MENH, 1997, s. 278—279
- 8 FEINBERG, Joel: Social Philosophy. Prentice Hall Inc., Englewood Cliffs. N.J., 1973, 15—21.p.
- 9 BERLIN, Isaiah: Dva pojmy slobody. In.: O slobode a spravodlivosti. Eds.: Egon Gál, Egon – Novosad František. Bratislava: Archa, 1993. 68.p.
- 10 Pozri Kymlicka, Will: Liberalism, Community and Culture. Oxford, Oxford University Press, s. 151-152.
- 11 Niels Christian Stefanen: Der moderne amerikanische Liberalismus. In.: Anton Hügli – Poul Lübcke (Hg.): Philosophie im 20. Jahrhundert, Band 2. 363—364 p.
- 12 Pozri Kukathas, Chandran: Are There Any Cultural Rights? In.: Kymlicka, Will (ed.): The Rights of Minority Cultures, Oxford University Press, 1995. s. 235—236.
- 13 Pozri Roy, Oliver: The Elusive Cultural Community. In: Mortimer, Edward-Fine Roberts (eds.): People, Nation & State. London-New York, I. B. Tauris Publishers, 1999, s. 64-65.
- 14 Pozri McMahan, Jeff: The Limits of National Partiality. In: McKim, Robert & McMahan, Jeff (eds.): The Morality of Nationalism. New York-Oxford, Oxford University Press, 1997, s. 107.
- 15 Pozri Nielsen, Kai: Cultural Nationalism, Neither Ethnic Nor Civic. The Philosophical Forum, Vol. XXVIII, No. 1-2 (Fall-Winter) 1996-1997, s. 42-52.

### Literatúra:

- [1] BERLIN, Isaiah: Dva pojmy slobody. In.: O slobode a spravodlivosti. Eds.: Egon Gál, Egon – Novosad František. Bratislava: Archa, 1993
- [2] BIBÓ István: A kelet-európai kisállamok nyomorúsága. In: Bibó István: Válogatott tanulmányok. Második kötet. Budapest, Magvető Könyvkiadó, 1986
- [3] DWORCKIN, Ronald: Svoboda, rovnost a společenství. In.: János Kis (ed.): Současná politická filozofie, Praha, OIKOY-MENH, 1997
- [4] FEINBERG, Joel: Social Philosophy. Prentice Hall Inc., Englewood Cliffs. N.J., 1973
- [5] KYMLICKA, Will: Liberalism, Community and Culture. Oxford, Oxford University Press
- [6] KUKATHAS, Chandran: Are There Any Cultural Rights? In.: Kymlicka, Will (ed.): The Rights of Minority Cultures, Oxford University Press, 1995
- [7] McMAHAN, Jeff: The Limits of National Partiality. In: McKim, Robert & McMahan, Jeff (eds.): The Morality of Nationalism. New York-Oxford, Oxford University Press, 1997
- [8] NIELS Christian Stefanen: Der moderne amerikanische Liberalismus. In.: Anton Hügli – Poul Lübcke (Hg.): Philosophie im 20. Jahrhundert, Band 2
- [9] NIELSEN, Kai: Cultural Nationalism, Neither Ethnic Nor Civic. The Philosophical Forum, Vol. XXVIII, No. 1-2 (Fall-Winter) 1996-1997
- [10] ROY, Oliver: The Elusive Cultural Community. In: Mortimer, Edward-Fine Roberts (eds.): People, Nation & State. London-New York, I. B. Tauris Publishers, 1999
- [11] SUMNER, Lawrence W.: The Moral Foundation of Rights. Oxford, Clarendon Press
- [12] Yack, Bernard: The myth of the civic nation. Critical Review, Vol. 10. No. 2, Spring, 1996

**Doc. Mgr. László Öllös, PhD.**  
**Katedra politológie a európskych štúdií**  
**FF UKF v Nitre**  
**B. Slančíkovej 1**  
**949 74 Nitra, SR**  
**e-mail: lollos@ukf.sk**

# AGREGÁCIA ZÁUJMOV A SÚŤAŽIVÉ POLITICKÉ STRANY V DEMOKRATICKOM POLITICKOM SYSTÉME

**PhDr. Elena Dřízová, CSc.**

**Katedra politológie a európskych štúdií FF UKF Nitra**

Dřízová, E.: Aggregation of interests and competitive political parties in a democratic political system  
CIVITAS, 2012, Vol. 18, No. 43, p. 8

Aggregation of interests and competitive political parties in a democratic political system of a society. The role and importance of linking the interests of individuals and groups, the role of the competitive political parties and other actors by the aggregation of interest based on the study "Comparative Politics. Politics Today. The outline of some aspects of this issue in Slovak society.



» Agregácia záujmov je činnosťou, v ktorej sa požiadavky jednotlivcov a skupín premieňajú na programy politických strán. Program politickej strany sa stáva významným v prípade plnenia niekoľkých atribútov (program je podporený solídnymi politickými zdrojmi), t.j. existuje preň priama voličská podpora, strana má dostatok ľudských a finančných zdrojov, má často krát už svojich zástupcov v zákonodarnom orgáne, kľúčové pozície vo výkonnej moci, dostup k prostriedkom masovej informácie a pod.

Podľa Almonda, agregácia záujmov prebieha mnohými spôsobmi. V demokratických ale aj nedemokratických systémoch nezvyčajne dôležitú rolu zohrávajú pri spájaní záujmov politických strán.<sup>1</sup> Každá politická strana (alebo jej kandidáti) presadzuje určitý súbor politických opatrení, požiadaviek a jej snahou je vybudovať dostatočné podporné mechanizmy pre politický program.

V demokratických systémoch súťažia dve alebo viacero politických strán, usilujú sa získať podporu pre vlastné politické programy. V autoritárskych systémoch jedna politická strana alebo organizácia sa snažia zmobilizovať podporu občanov na posilnenie svojej politiky. V oboch systémoch môže prebiehať agregácia záujmov vo vnútri samotnej politickej strany. Lídri si osvojujú požiadavky rôznych záujmových skupín - odborov, spotrebiteľov, straníckej frakcie, podnikateľských organizácií a pod. – a vypracovávajú alternatívne politické smery. V autoritárskych systémoch máva uvedený proces často krát zahmlený a nekontrolovateľný charakter a bez toho aby sa opierala strana o mienku spoločnosti, vláda mobilizuje záujmy na svoju podporu.

Štruktúrálny - funkcionálny prístup poukazuje na dôležitosť skutočnosti, že politické strany môžu plniť aj celý rad ďalších funkcií a funkcia spájania záujmov sa môže realizovať i ďalšími štruktúrami, t.j. štruktúrami, ktoré plnia inú politickú rolu. Strany častokrát realizujú politickú socializáciu, vplyvajú na verejnú mienku pri posudzovaní predkladaných politických námetov (alternatív) a tým sa jasne podieľajú na formovaní politickej kultúry, svojimi aktivitami sa snažia dosiahnuť zvýšenú podporu svojej ideológie, pozícií a svojich kandidátov. Politické strany sú vtiahnuté do politického regrútovania, mobilizujú voličov a vyberajú osobnosti pre budúce možné vládne (štátne) posty. Artikulujú svoje vlastné záujmy a posúvajú ďalej informácie o záujmoch iných. Vládne politické strany sa podieľajú veľkou mierou na vypracovaní štátneho politického smeru, na jeho stelesnení ako aj na prijatí oficiálnych riešení (napríklad prijatím zákonnej úpravy). Charakteristickou a určujúcou úlohou



politických strán sa tak javí mobilizácia podpory stanovenému politickému smeru a delegovaných kandidátov – táto úloha je priamo spojená s agenciou záujmov.

### Osobnostná agregácia záujmov.

Jedným zo spôsobov zmierenia politických záujmov v riadiacich procesoch sú osobné vzťahy jednotlivcov. V každodennej politickej praxi sa stretávajú s existenciou vzťahov „ochranca/chránený, klient“. Formuje sa štruktúra, v rámci ktorej vplyvná osoba alebo skupina zabezpečuje svojich stúpcov určitými pôžitkami za protihodnotu lojality voči nim. Takýto princíp bol určujúcim vo feudálnej spoločnosti. „Kráľ a jeho lordi, lordi a ich rytieri, rytieri a ich nevoľníci a nájomcovia – všetci boli spojení väzbami osobnej závislosti a oddanosti.“<sup>2</sup> Adekvátne vzťahy nie sú ohraničené výlučne patronátom. Smovd uvádza, že ktorýkoľvek prezident USA má svoj vlastný okruh dôverných osôb, svoj „mozgový trast“ či „kuchynský kabinet“, členovia ktorého sú prepojení so svojím šéfom ideologickými alebo politickými predstavami, tak isto je to podmienené záujmom o jeho úrad a jeho moc.<sup>3</sup> Ak by sme hľadali uvedené súvislosti v našom politickom priestore, identifikujeme analogické premenené (napríklad prvý prezident Československa T.G. Masaryk, minister financií Dzurindovej a Radičovej vlády SR I. Mikloš a pod.).<sup>4</sup>

Vzťahy ochranca/klient sa podľa Almonda, javia natoľko prirodzené v politike, že sú prvotnou - primárnou štruktúrou akéhokoľvek politického života, sú formou vzájomných ľudských vzťahov, sú formou z ktorej sa skladajú širšie a zložitejšie politické štruktúry.

Počiatky súčasnej teórie ochranca/klient sú dané skúmaním a analýzou ázijskej politiky, t.j. daná štruktúra prenikla do politických procesov mnohých krajín (napríklad Filipíny, Indonézia, Tajvan a pod.). Pri podrobnejšej analýze, nachádzame paralely v Európe, Latinskej Amerike a v ďalších regiónoch sveta.<sup>5</sup> Táto primárna štruktúra zahŕňa v sebe regrútovanie na politické posty, agregáciu záujmov, vypracovanie politického smeru/smerovania a jeho uskutočňovanie. Agregácia záujmov osobitne prostredníctvom štruktúry ochranca/klient ovplyvňuje na charakter politického procesu. Vo väčšine prípadov to vytvára podmienky pre existenciu rigidného (statického) politického systému. V danom systéme je problematické mobilizovať politické zdroje s cieľom závažných spoločných sociálnych zmien alebo reagovať na krízy pretože rozhodnutie závisí na neustále sa meniacom súhlase množstva lídrov (patrónov, ochrancov).

### Inštitucionálna agregácia záujmov.

Na základe uvedenia si občania širších celospoločenských záujmov, ich informovanosti, zručnosti a schopnosti riešiť tieto záujmy, vzniká v súčasných spoločnostiach tendencia regulovať a obmedzovať osobnostné siete alebo ich vtiahnuť do širších organizačných jednotiek politickej organizácie spoločnosti. Empirické výskumy (skúmajú sa štruktúry ochranca/klient, skupiny spolupracujúcich, kontradiktórne (protirečivé) strany, nekontradiktórne politické strany, ozbrojené sily) potvrdzujú, že priorita prvej štruktúry stále pretrváva v menej ekonomicky rozvinutých krajinách.<sup>6</sup> Organizácie, ktoré majú dostatočné rezervy sú schopné prekročiť zložitú hranicu medzi artikuláciou a agregáciou. Napriek tomu, že v záujmových skupinách spolu-

práce sa aktivity často krát týkajú iba vyjadrenia požiadaviek voči tej alebo inej politickej alternatíve (predkladanej napríklad politickou stranou), v inom prípade majú dostatočnú silu na formulovanie vlastnej alternatívy.

Stretávame sa i s tým, že v niektorých politických systémoch funkciu agregácie politických požiadaviek plnia iné inštitucionálne štruktúry. Korporatívny demokratický systém je schopný spájať do ekonomických programov ako záujmy robotníkov (zamestnancov), tak aj záujmy podnikateľskej sféry. Súčasťou takýchto rozhodnutí sa stáva trvalý politický trh medzi organizovanou prácou, obchodnými kruhmi, politickými stranami a štátnou byrokraciou. Dôležitú rolu v agregácii záujmov sú schopné zohrávať aj inštitucionálne skupiny typu byrokratických alebo vojenských klík. V prvom rade vznikajú s cieľom dosiahnuť politické opatrenia stanovené najvyššími orgánmi verejnej moci, môžu však komunikovať aj s rozličnými skupinami s cieľom odhalenia ich predností (požiadaviek) alebo mobilizácie ich podpory.

### Súťaživé stranické systémy a agregácia záujmov.

Vo väčšine politických systémov sú hlavnými štruktúrami, ktoré zabezpečujú agregáciu záujmov, politické strany. Môžeme však vyčísliť celý rad odlišností medzi súťaživými stranickými systémami, ktoré sa snažia predovšetkým získať podporu voličského elektorátu a nesúťaživými (bez konkurencie) autoritárskymi stranickými systémami, ktoré sa snažia predovšetkým riadiť (ovládať) spoločnosť. Rozdiel medzi uvedenými systémami nespočíva len v odlišnosti získavania podpory voličov alebo počtom politických strán. Rozdiel vyplýva aj zo schopnosti politických strán organizovať sa a konkurovať si v získavaní podpory občanov. Získanie podpory voličov nemusí byť nevyhnutným predpokladom kontroly vlády, t.j. strana i napriek víťazstvu zostane stranou súťaživou. Pokiaľ je získanie víťazstva vo voľbách hlavným cieľom a prostriedkom, prostredníctvom ktorého sa politické strany podieľajú na stanovovaní politického smeru/smerovania, volebná prevaha politickej strany v súťaživom stranickom systéme môže byť podrobená kritike inými politickými stranami. Jej organizácia a úlohy smerujú k objasneniu požiadaviek voličov, získavaniu svojich stúpcov a predkladá tieto záujmy v politickom procese.

Pri analýze súťaživých strán pri spájaní záujmov je nevyhnutným skúmať nielen jednotlivú politickú stranu ale aj štruktúru medzi sebou pôsobiacich politických strán, elektorátu, volebných zákonov a orgánov vypracovávajúcich politický smer. V súťaživých stranických systémoch agregácia záujmov prebieha v niekoľkých rovinách: na úrovni jednotlivých politických strán nakoľko každá politická strana vyberá svojich kandidátov a formuluje návrhy predpokladaného politického smerovania, prostredníctvom politického trhu alebo koalíčnou spoluprácou v zákonodarnom orgáne a v exekutive.

### Konkurenčné politické strany a voľby.

Prvotnou aktivitou politických strán je určenie ich postoja k politickému smerovaniu. Strany odhadujú, riešia, či ich predstavy, postoje majú podporu veľkých sociálnych spoločenských alebo organizačne zomknutých voličov. V stranických systémoch, kde pôsobia prevažne dve silné politické strany, je pre každú z nich žiaduce získať pod-

poru väčšiny. Pre získanie väčšiny sa preto stáva životne dôležitým „trafiť sa“ do centra elektorátu. V systémoch s viacerými politickými stranami, kde sú šance získať väčšinu pre ktorúkoľvek politickú stranu menšie je dôležitejšie zamerať svoje pôsobenie na zreteľnú (jasnú) a zomknutú voličskú základňu. Pozície politickej strany vo vzťahu k politickému smeru môžu znamenať existenciu pevných vzťahov medzi politickou stranou a špecifickými skupinami (napríklad odbory, asociácie podnikateľov alebo náboženské a etnické skupiny). Svoju rolu zohrávajú aj historickou skúsenosťou, sociálnym kapitálom vyšpecifikované uprednostňovanie niektorých problémov.

Politické strany pri tvorbe svojej potencionálnej alternatívy politického smeru zvažujú, berú do úvahy kongruenciu elektorátnej konkurencie stranických alternatív a volebného výberu občanmi. Volebný systém (väčšinový, pomerného zastúpenia) je dôležitým elementom, prostredníctvom ktorého sa do podoby zákonodarného orgánu prepočítava prejav vôle občanov.

Ďalším dôležitým krokom v danom procese je oboznámenie verejnosti s kandidátmi, ktorých vybrala politická strana a mobilizácia podpory voličov daným kandidátom prostredníctvom mítingov, reklamy v masovokomunikačných prostriedkoch, návštevu bytov voličov, rozdávaním letákov, vydávaním volebných novín apod. Politické strany vykazujú systematické úsilie v snahe identifikovať sympatizantov a k zabezpečeniu si ich účasť vo voľbách. Akt hlasovania jednotlivých občanov je jednou z najjednoduchších, najsamozrejmejších a najčastejších politických aktivít, ktoré si nevyžadujú politickú organizovanosť elektorátu. Práve formou hlasovania občan vyjadruje podporu svojmu politickému kandidátovi, politickej strane alebo predkladanej politickej alternatíve. Voľby patria k tým demokratickým spôsobom, vďaka ktorým občania vyjadrujú svoje rôznorodé záujmy, a to len vzhľadom hlasovacieho lístka do volebnej urny. Prostredníctvom agregácie týchto hlasov môže spoločnosť prijímať kolektívne riešenia, ktoré sa dotýkajú jej budúcich predstaviteľov, lídrov a štátneho (národného) záujmu.

Nehľadiac na jednoduchosť procedúry volebného výberu, hlasovanie môže mať vážne dôsledky. Napríklad na základe výsledkov voľieb do NR SR v rokoch 1992-1998 sa sformovali dve „Mečiarove“ vlády, ktoré formou vládnutia pozastavili demokratické procesy v našej spoločnosti. Dušan Leška hodnotí tento stav: „Obdobie rokov 1994-1998 bolo obdobím neobmedzenej vlády premiéra, ktorý kontroloval koalíčných partnerov, zabezpečil si podporu parlamentu a úplne kontroloval činnosť vlády. Pri formovaní inštitúcií parlamentu uplatnil väčšinový princíp, ovládol všetky parlamentné výbory a kontrolné orgány a inštitúcie štátu, opozíciu úplne vylúčil zo spolurozhodovania a kontroly (diktať väčšiny). Ignoroval rozhodnutia ústavného súdu...“<sup>7</sup> Posuny v občianskej podpore môžu do viesť k politickej moci nové koalície, ktoré sú zástancami nového politického smeru. Znamená to, že rola, ktorú zohrávajú občania pri výbere politických elít, umožňuje novým politickým subjektom vplyvať na agregáciu záujmov a na tvorbu politického smeru a procedúr politického procesu. Jasným dôkazom posunu v občianskej podpore novému politickému smeru a „staro – novým“ politickým subjektom sú výsledky voľieb v roku 1998 v Slovenskej republike. Vo voľbách v roku 1998 síce znova zvíťazilo HZDS, ale preferencie tejto strany u voličov sa podstatným spôsobom znížili (v roku 1994 – 61

mandátov a v roku 1998 – 43 mandátov). Tento trend mal zostupnú tendenciu (v roku 2002 – 36 mandátov, v roku 2006 – 15 mandátov), ktorá vylúčila vo voľbách v roku 2010 do stavu, že HZDS-LS neprekročilo povinné 5% kvórum potrebné pre vstup do NR SR.

Základom elektorátneho výberu je súhrn motívácií. Určitá časť občanov uprednostňuje predchádzajúcu vládnú politiku alebo politické sľuby budúceho politického smeru. Hlasovanie umožňuje občanom vyjadriť ich politické predstavy o prednostiach predkladaných alternatív. Ďalší jednotlivci vnímajú voľby ako jednoduché referendum o otázke činnosti vlády, hlasujúc proti „týmto podvodníkom“ v ťažkých časoch alebo ich znovu volia v dobrých časoch.<sup>8</sup> V inej situácii môže výsledok volieb ovplyvniť charisma alebo nekompetentnosť lídra strany alebo kandidátov strany. Vo všetkých prípadoch však voľby spájajú tieto rôznorodé predstavy do prijatia kolektívneho riešenia o zložení vlády.

### Súťaživé strany a ich účasť vo vláde.

Pokiaľ sa podarí politickej strane/stranám získať kontrolu nad zákonodarnou a výkonnou mocou, vtedy sa jej vytvára priestor pre realizáciu jej politického zámeru a môže ho začať uskutočňovať. V niektorých prípadoch takáto kontrola vyplýva priamo z volebného výberu, väčšinu hlasov získava jedna politická strana. V mnohých krajinách volebné systémy umožňujú politickým stranám získať nevyhnutný počet hlasov pre uchopenie politickej moci. Príslušný počet hlasov (môže to byť menej ako 50%) v takomto systéme postačuje k získaniu väčšiny v parlamente (zákonodarnom orgáne). Takáto „umelá“ parlamentná väčšina je charakteristická pre krajiny typu Veľkej Británie, kde platí pravidlo „víťazí prvý“, t.j. víťaz berie všetko. Znevýhodnené sú malé politické strany ktoré v takomto volebnom režime získavajú len veľmi malé množstvo mandátov v zastupiteľskom orgáne.

Odlíšnym spôsobom sa kreuje parlamentná väčšina pri existencii viacerých súťaživých (konkurenčných) politických strán. Veľké množstvo strán bráni získaniu parlamentnej väčšiny jednej strane.<sup>9</sup> V období pred voľbami sa zväčša formujú koalície politických strán, ktoré jasnejšie formulujú svoje spoločné hodnoty a priority. Otvárajú tak pred voličmi širšiu škálu problémov a navrhovaných riešení, spojených alternatív a tým sa snažia podnieť väčšie množstvo voličov k odovzdaniu hlasu nimi predkladaného politického smeru. Vlády, ktoré vznikajú na základe predvolebných koalícií politických strán zvyknú byť identické s väčšinovými vládami, nakoľko dávajú voličom jasné ciele. Týmto spôsobom majú voliči možnosť vybrať si zameranie vládnej orientácie prostredníctvom straníckej a voličskej agregácie. Pre stabilitu politického života v povolebnom období je tento spôsob agregácie politických vízií prínosom. Získajúc vládnú kontrolu, politické strany majú možnosť ale aj ochotu plniť (realizovať) svoje volebné sľuby (nevyhnutné rokovania o kompromisoch predkladanej alternatívy viedli politické strany pred prezentáciou elektorátu koalíčného volebného programu).

V podmienkach Slovenskej republiky v roku 1988 bola prijatá novela volebného zákona (č.187/1988 Z.z.), ktorá odradila politické strany od tvorby predvolebných koalícií. Vytvorením jedného volebného obvodu z územia Slovenskej republiky a nastavením vstupného kvóra pre koalície politických strán<sup>10</sup> novela volebného zákona viac-menej negovala význam koalícií. Napríklad politické strany, ktoré ešte v roku 1997 podpísali predvolebnú koalíciu<sup>11</sup> zareagovali na novovzniknuté podmienky tým, že sa transformovali na politickú stranu SDK, ustanovujúci zjazd ktorej sa konal v júli 1998.

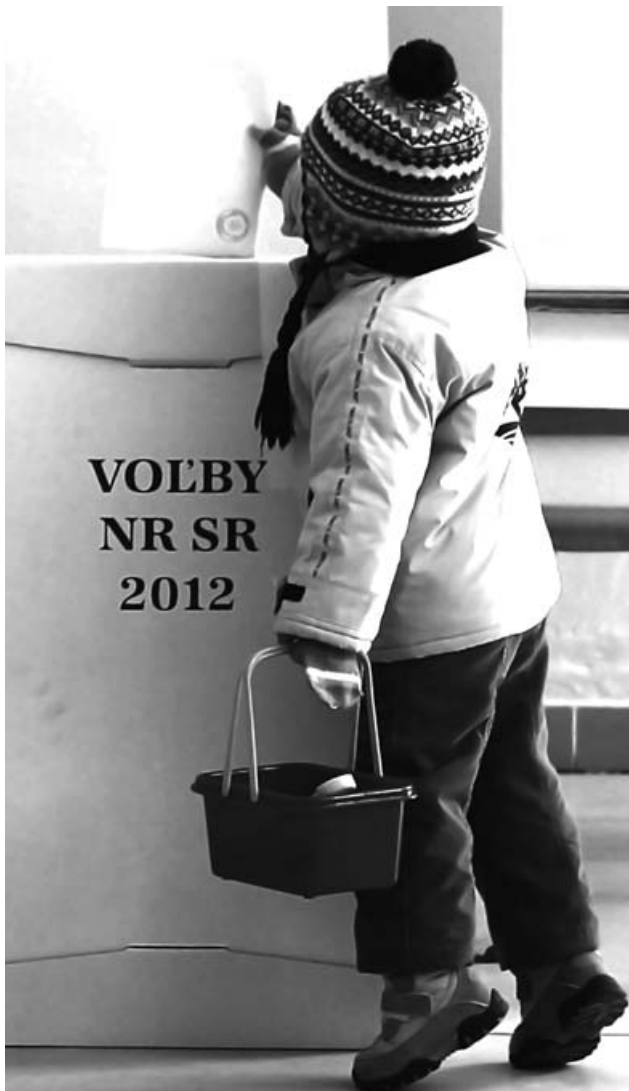
informovaných). V situácii, keď prebiehajú neustále pohyby v inštitúciách moci a jeho súčasťou sa stáva široký okruh aktérov, voliči veľmi ťažko identifikujú zodpovedných za politický smer štátu. Takto nastavený systém znižuje dôveryhodnosť hlasovania občanov ako základného mechanizmu tvorby budúcich vlád alebo potrestania strán, ktoré nesú zodpovednosť za uskutočňovanie voličmi neželaného politického smeru.

Agregácia záujmov na vládnej úrovni však môže znamenať aj to, že všetci voliči (nielen voliči víťazných politických strán) sa stávajú súčasťou tvorby vládneho smeru (orientácie). Takéto zastúpenie je veľmi dôležitým pri ochrane záujmov menšín. Všetci občania sa v niektorých otázkach nachádzajú na pozíciách, ktoré nie sú štiepnou líniou ich záujmov, ale niektorí sa nachádzajú v menšine v mnohých otázkach. Pokiaľ sú pravidlá volieb a reprezentácie spravodlivé, tak potom možnosť vplyvať predstaviteľmi menšín na politickú orientáciu medzi voľbami je dôležitým inštrumentom ochrany ich záujmov. Je všeobecne známym faktom, že väčšinová podpora nemajú ani všetky vlády kreujúce politickú orientáciu i napriek tomu, že boli sformované na základe získania väčšiny hlasov vo voľbách. Práve preto pružný model spájania záujmov na úrovni zákonodarného orgánu pri zachovaní podmienok oprávneného zastúpenia môže priniesť úžitok celej spoločnosti. Politický trh medzi reprezentatívnymi (sformovanými) zodpovedajúcim demokratickým mechanizmom) skupinami posilňuje pravdepodobnosť akceptovania (reflexie) v politickej orientácii rozdielných pozícií menšín v rôznych otázkach. Systém agregácie záujmov prostredníctvom vlády posúva význam volieb do roviny mechanizmu reprezentácie, i napriek tomu, že ich význam ako nástroja, ktorý zabezpečuje zúčtovateľnosť občanmi vládnych aktivít, sa môže znížiť. Tendencie v oblasti agregácie záujmov pádom autoritárskych režimov v bývalých komunistických režimoch v Európe získali nové impulzy v intenciách demokratizácie formovania politického smerovania v celosvetovom kontexte.<sup>12</sup>

### Význam agregácie záujmov.

Ak v čase volieb nezíska žiadna z politických strán (alebo koalícia politických strán) parlamentnú väčšinu, vláda vzniká na základe povolebných jednaní a rokovaní politických strán a ich lídrov. V takomto prípade sa voľbami jasne nedefinuje zloženie budúcej vlády, preto agregácia záujmov neprebieha na elektorátnej úrovni, ale na vládnej úrovni v procese rokovaní a jednaní o vzniku vládnej koalície. Týmto spôsobom vytváraná agregácia záujmov má svoje pozitíva ale aj negatíva. Pokiaľ vládny smer určujú koalície sformované na úrovni elít, voličom je jasné, že sa prostredníctvom volieb priamo nepodieľajú na tvorbe vlády a môže sa to odraziť na ich vzťahu k danému procesu (napríklad že strácajú vieru vo svoje vlastné sily). Agregácia politických záujmov prostredníctvom elít tiež znamená, že nové elitné koalície môžu vzniknúť na rôznych základoch. Daný stav môže zvliesť z rozumnej cesty voličov (dokonca aj tých najviac

Spôsob agregácie záujmov je dôležitým ukazovateľom toho, ako sa vládne politické strany správajú k svojim občanom (k akceptovaniu artikulovaných záujmov) a či aktivity politických strán vyjadrujú očakávaná občianov. Používaný model agregovania vplyva na selektovanie tých záujmov, ktoré občanov najviac interesujú. Almond k týmto záujmom radí napríklad stabilitu, revolúciu, hmotné zabezpečenie, rovnosť, slobodu a bezpečnosť.<sup>13</sup> Vďaka aplikovanému modelu agregácie záujmov sa túžby a požiadavky obyvateľstva menia na alternatívne varianty politického smerovania spoločnosti. V tomto procese sa však niektoré politické alternatívy smerovania „strácajú“, politickým procesom sa tak kompletizuje súbor relevantných politických alternatív. Politické rezervy predkladaných alternatív sa tak akumulujú do programov už menšieho počtu politických aktérov. V tomto štádiu formulované varianty sú podrobené podrobnému skú-



maniu a preverovaniu z hľadiska ich relevantnosti získaf podporu väčšími sektormi spoločnosti.

Proces výberu a spájania súborov alternatívnych politických smerovaní sa touto cestou zviditeľňuje vo funkčných súťaživých stranických systémoch pre voličskú základňu. Vyplýva to z toho, že politické strany si z celého komplexu politických alternatív vyberajú iba tie, ktoré sú akceptované vedením politických strán a podporené ich elektorátom. V podmienkach Slovenskej republiky sa stáva neoddeliteľnou súčasťou predvolebných aktivít politických strán jasná formulácia budúcej novej politickej orientácie spoločnosti prijatím volebného programu pre konkrétne volebné obdobie. Ako príklad môžeme pre roky 2006 – 2010 uviesť programy dvoch relevantných politických strán nachádzajúcich sa na opačných stranách politického spektra. V roku 2006 politická strana SMER-SD predkladala alternatívu v podobe programu „Smerom k ľuďom.“<sup>14</sup> a SDKÚ-DS s alternatívou „Ide o úspešné Slovensko.“<sup>15</sup> V roku 2010 boli predložené alternatívy „Pre ľudí, za Slovensko! Stabilitu a istotu v ťažkých časoch!“<sup>16</sup> a „Pre silnejšiu strednú vrstvu, pre moderné Slovensko!“<sup>17</sup> Politické subjekty v svojich predkladaných alternatívach politického smerovania využívajú osvedčenú slovnú rétoriku: ľud, stabilita, istota, Slovensko.

Početnosť predstaviteľov politických strán v zákonodarnom orgáne sa odvíja od počtu volebných hlasov, ktoré politická strana získala vo voľbách, t.j. od toho, akú podporu jej alternatíva získala zo strany voličov. Ďalší proces agregácie alternatív prebieha na tejto, t.j. parlamentnej úrovni. Tu sa už niektoré alternatívy prestávajú skúmať, sú vyradené z centra pozornosti. Veľmi dôležitou charakteristickou črtou celého procesu agregácie záujmov v akýchkoľvek stranických systémoch je miera polarizácie predkladaných alternatív. Cez ich prizmu sa odráža politická kultúra danej spoločnosti. Tá môže mať buď konsenzuálny alebo konfliktný charakter. V prípade konsenzuálnej politickej kultúry dáva väčšina občanov prednosť hľadaniu skôr tých znakov v alternatívach, ktoré majú zjednocujúci charakter pre spoločnosť.<sup>18</sup> Pri skúmaní procesu agregácie skupinových záujmov akceptujeme nepísané pravidlo, že stupeň polarizácie v zastupiteľskom orgáne (parlamente) podieľajúcom sa na vypracovaní, akceptovaní a vyjadrení dôvery nastolenému politickému smerovaniu (napríklad programové vyhlásenie vlády v Slovenskej republike), je v tesnej súčinnosti s existujúcou konfliktnou politickou kultúrou.

Politika však nie je iba výsledkom odrazu a pôsobenia okolia, prostredia, v ktorom sa artikulujú požiadavky záujmových skupín. Politika prostredie tiež ovplyvňuje, podieľa sa na jeho formovaní. Spájanie záujmov môže ovplyvňovať zmeny v úrovni polarizácie (fragmentácie). Relevantné (správne organizované) politické strany môžu dlhodobo ovplyvňovať politický život svojim „ústretovým“ prístupom k riešeniu významných politických otázok a odbúravať tak vplyv krajných skupín v zákonodarnom orgáne, obdobne ako sa to deje v konsenzuálnom politickom prostredí.

Spôsob formovania politického smerovania v Slovenskej republike určitým spôsobom vykazuje znaky charakterizujúce fragmentovanú, polarizovanú politickú kultúru. Posledné voľby do NR SR (v roku 2012), ale aj voľby v predchádzajúcich obdobiach (azda nie tak zreteľne), vykazujú fragmentáciu zastupiteľského orgánu. Sformovali sa v ňom dve relatívne dominantné, ale odlišné od

seba prístupy politického smerovania slovenskej spoločnosti. Na jednej strane sa nachádza sociálno-demokratický subjekt (SMER-SD) a na strane druhej reprezentanti konzervatívneho, kresťanského a liberálneho prístupu k tvorbe politického smerovania (SDKÚ-DS, KDĽ, MOST-HÍD, SaS), a tak v zákonodarnom orgáne kreovanie politického smerovania osciluje na štiepanej línii lavica verzus pravica alebo opačne (napríklad po voľbách v roku 2010). Zastupiteľský orgán, dalo by sa povedať, neprijíma závažné politické rozhodnutia na konsenzuálnych základoch, ale len tesnou (parlamentnou) väčšinou. Napríklad reforma sociálneho zabezpečenia v roku 2003 je príkladom fragmentovaného prístupu k riešeniu závažného celospoločenského problému. Zákony determinujúce systém sociálneho poistenia (jednej z oblastí sociálneho zabezpečenia) boli prijaté parlamentnou väčšinou a nie konsenzuálnou zhodou. Pritom časový horizont zmien, ktoré boli uskutočnené, ďaleko presahuje mandát, ktorý získala politická reprezentácia v daných voľbách od elektorátu (volebné obdobie je štyri roky, uskutočnené zmeny sa dotknú časovo minimálne jednej generácie, reálne tento systém ovplyvní sociálne vzťahy naprieč generáciami). Volieb sa zúčastnilo 70,06% oprávnených voličov.<sup>19</sup> Parlamentná väčšina bola reprezentovaná politickými stranami, ktoré získali 42,6% hlasov od voličov, ktorí sa voľbám zúčastnili.<sup>20</sup> Legalita uvedeného procesu je však nepochybne. Obdobné reformné kroky realizovala aj politická reprezentácia Veľkej Británie, t.j. reformovala priebežný systém dôchodkového poistenia zavedením druhého, kapitalizačného piliera. Nosné zmeny boli prijaté naprieč politickým spektrom zastupiteľského orgánu. „Iná“ forma legality v riešení viac menej identického celospoločenského problému. Agregácia záujmov politickými stranami v demokratickom politickom systéme neprináša len jeden variant riešenia nastolených problémov.

### Poznámky:

- Almond, G.A. – Powell, G.B. – Strom, K. – Russel, J.D.: *Президентство и политология сегодня. Обзор*. s. 156.
- Almond, G.A. – Powell, G.B. – Strom, K. – Russel, J.D.: *Президентство и политология сегодня. Обзор*. s. 157.
- Almond, G.A. – Powell, G.B. – Strom, K. – Russel, J.D.: *Президентство и политология сегодня. Обзор*. ss. 157-158.
- Pozri Čapek, K.: *Hovory s TGM, Think – tanky na Slovensku (Inštitút pre verejné otázky)* a pod.
- Pozri bližšie : Almond, G.A. – Powell, G.B. – Strom, K. – Russel, J.D.: *Президентство и политология сегодня. Обзор*. s. 158.
- Almond, G.A. – Powell, G.B. – Strom, K. – Russel, J.D.: *Президентство и политология сегодня. Обзор*. s. 159.
- Leška, D.: *Formovanie politického systému na Slovensku po roku 1989*. s. 76.
- Pozri Almond, G.A. – Powell, G.B. – Strom, K. – Russel, J.D.: *Президентство и политология сегодня. Обзор*. s. 165.
- Výnimku z uvádzaného pravidla môžeme vidieť vo výsledkoch voľieb v SR v roku 2012. Strana SMER-SD získala postačujúcu parlamentnú väčšinu. Jedným z faktorov, ktoré umožnili uvedený výsledok voľieb je i to, že v slovenskom politickom priestore mnohých súťaživých politických strán neexistuje rovnováha v počte strán na osi lavica-pravica.
- Potreba získaf 5% pre každú politickú stranu koalície
- Demokratická únia (DÚ), Kresťanskodemokratické hnutie (KDĽ), Demokratická strana (DS), Sociálnodemokratická strana Slovenska (SDSS) a Strana zelených na Slovensku (SZS).
- Napríklad politické zmeny v Líbii, Egypte, Sýrii v súčasnom období

- Pozri Almond, G.A. – Powell, G.B. – Strom, K. – Russel, J.D.: *Президентство и политология сегодня. Обзор*. s. 183.
- Smerom k ľuďom. Volebný program SMER-SD pre rok 2006. In [http://www.strana-smer.sk/uploads/tx\\_dokument/Volebn\\_program\\_strany\\_SMER\\_-\\_soci\\_ina\\_demokracia\\_pre\\_Vo\\_318\\_by\\_do\\_N\\_rodnej\\_rady\\_Slovenskej\\_republiky.pdf](http://www.strana-smer.sk/uploads/tx_dokument/Volebn_program_strany_SMER_-_soci_ina_demokracia_pre_Vo_318_by_do_N_rodnej_rady_Slovenskej_republiky.pdf)
- Ide o úspešné Slovensko. Volebný program SDKÚ-DS pre rok 2006. In <http://www.sduonline.sk/program/index.shtml>
- Pre ľudí, za Slovensko! Stabilitu a istotu v ťažkých časoch! Volebný program SMER-SD pre rok 2010. In
- Pre silnejšiu strednú vrstvu, pre moderné Slovensko! Volebný program SDKÚ-DS pre rok 2010. In <http://www.sdu-ds.sk/content/volebny-program-sdu-ds>
- Například reforma důchodkového systému vo Veľkej Británii šla prierezovo politickým spektrom parlamentu a tak isto bola prijatá aj občanmi.
- Súhrnné výsledky hlasovania za SR. In <http://app.statistics.sk/volby2002/webdata/slov/tab/tab1.htm>
- Počet a podiel platných hlasov odovzdaných pre politické strany. In <http://app.statistics.sk/volby2002/webdata/slov/tab/tab3.htm>

### Literatúra:

- ALMOND, G.A. – POWELL, G.B. – STROM, K. – DALTON, R.J.: *Sravnitel'naja politologija segodnja. Mirovoj obzor*. Moskva: Aspekt Press, 2002. 537s. ISBN 5-7567-0261-X (Almond, G.A. – Powell, G.B. – Strom, K. – Dalton, R.J.: *Comparative Politics Today. A World View*. ISBN 0-321-01858-3)
- ČAPEK, K.: *Hovory s T.G. Masarykem*. Praha: Československý spisovatel, 1969.
- LEŠKA, D.: *Formovanie politického systému na Slovensku po roku 1989*. Bratislava: INFOPRESS, 2011. 240 s. ISBN 978-80-89485-04-8
- Ide o úspešné Slovensko*. Volebný program SDKÚ-DS pre rok 2006. In HYPERLINK "<http://www.sdu-ds.sk/content/volebny-program-2006>" <http://www.sdu-ds.sk/content/volebny-program-2006>
- Počet a podiel platných hlasov odovzdaných pre politické strany*. In <http://app.statistics.sk/volby2002/webdata/slov/tab/tab3.htm>
- Pre ľudí, za Slovensko! Stabilitu a istotu v ťažkých časoch!* Volebný program SMER-SD pre rok 2010. In <http://www.strana-smer.sk/1344/smer-socialna-demokracia-predstavil-svoj-program-pre-volebne-obdobie-2010-2014>
- Pre silnejšiu strednú vrstvu, pre moderné Slovensko!* Volebný program SDKÚ-DS pre rok 2010. In <http://www.sdu-ds.sk/content/volebny-program-2010>
- Súhrnné výsledky hlasovania za SR*. In <http://app.statistics.sk/volby2002/webdata/slov/tab/tab1.htm>
- Smerom k ľuďom*. Volebný program SMER-SD pre rok 2006. In [http://www.strana-smer.sk/sites/default/files/uploads/dokumenty/volebny\\_program\\_2006.pdf](http://www.strana-smer.sk/sites/default/files/uploads/dokumenty/volebny_program_2006.pdf)

PhDr. Elena Dřízová, CSc.  
Katedra politologie a európskych štúdií  
FF UKF v Nitre  
Boženy Sláničikovej 1  
949 74 Nitra, SR  
[edrizova@seznam.cz](mailto:edrizova@seznam.cz), [edrizova@ukf.sk](mailto:edrizova@ukf.sk)

# TURECKO - KULTÚRNY, EKONOMICKÝ ALEBO POLITICKÝ PROBLÉM?

**Doc. PhDr. Ivan Dubnička, PhD.**

**Katedra politológie a európskych štúdií FF UKF Nitra**

Dubnička, I.: Turkey - cultural, economic or political problem?

CIVITAS, 2012, Vol. 18, No. 43, p. 12

With advancing integration of European society and expansion EU on south-east of old continent always discover new problems, which it is necessary solved, appear new questions, that it is necessary answered. After sociable unrests at France, Netherlands, Germany, but already too in the Commonwealth of Australia, which was started by Islamic immigrants, it is showed at increase measure look like sensitive problem adoption Turkey to EU, too. Europe is hesitating with his adoption. Turkey is country with Islamic population, but outwardly is this country secular. Improve Turkey keeping human laws in country, especially in problematic of Kurds? What will be foreign policy of EU after accepted Turkey? Turkey will be necessarily player everybody's military conflict on Central East. Retract to it Europe too? All of these facts complicate accessible Talks.



» Prístupové rozhovory o vstupe Turecka do Európskej únie naberajú stále nové dimenzie. Množia sa argumenty, ktoré možno použiť pre aj proti vstupu tejto krajiny do vybraného spoločenstva európskych štátov. Teoreticky, podľa predbežných rokovaní, by sa Turecko mohlo stať členom EÚ o 10 až 15 rokov. Z toho vyplýva, že Európania nie sú si istí, či chcú Turkov medzi seba, no vyplýva z toho i to, že nemajú odvahu povedať im rigorózne nie. Problém sa takto odložil, navyše, rétorika Bruselu sa zúžila na osvedčené „Turecko dostalo šancu a je len na Turkoch či ju využijú“. V každom prípade, ak má byť dialóg medzi Úniou a Tureckom tvorivý, musí sa paralelne pohybovať v rovine kultúrnej, náboženskej, ekonomickej, politickej i vojenskej.

Kultúra akejkoľvek krajiny býva často a treba dodať, že do veľkej miery právom, stotožňovaná s náboženstvom. Duchovná kultúra, ktorá je neoddeliteľnou súčasťou kultúry materiálnej, a ktorej najvypuklejším rysom býva práve náboženstvo, by mala byť prvoradým kritériom pri otázkach týkajúcich sa kultúrnej integrácie. Práve z tohto pohľadu sa Turecko, krajina v ktorej až 97 % obyvateľov vyznáva islam, javí ako problémové. Aj v argumentácii proti vstupu Turecka do Únie najčastejšie rezonuje akcent na jeho islamský habitus. Odporcovia tvrdia, že islam má ďaleko od hodnôt, ktoré vyznáva EÚ. Často sa pri takejto interpretácii zabúda na fakt, že judaizmus, kresťanstvo aj islam majú podobný etický kódex a spoločnú duchovnú podstatu. Nielen moslimovia, ale aj Židia a kresťania

sa neustále dopúšťajú sprenevery voči mravným imperatívom obsiahnutým v Koráne, Tóre a Novom zákone. Iróniou je, že kňazi i laici týchto troch monoteistických náboženstiev sa navzájom obviňujú z nemravnosti a úpadku. V súčasnosti má toto obviňovanie najvypuklejšie črty medzi moslimami a kresťanmi. Asi sa príliš nemýli H. Schmidt, keď v tejto súvislosti poznamenáva, že „Živnou pôdou pre podobné javy je na jednej strane skutočnosť, že islamskí veriaci nepočujú od svojich učencov a učiteľov takmer nikdy pozitívne slovo o kresťanoch a naopak kresťania nepočujú takmer nikdy od svojich duchovných pozitívne slovo o islame.“<sup>1</sup>

V tejto súvislosti však treba položiť otázku, do akej miery je Únia de jure založená na náboženských princípoch. Jej prezentácia ako „kresťanského klu-

bu" vzhľadom na bruselské rozloženie socialistov, konzervatívcov a liberálov neobstojí. Preto je nutné považovať ju za sekulárne zoskupenie. Ak budeme akceptovať takúto jej charakteristiku, potom problém náboženskej nezlučiteľnosti odpadá. Turecko je sekulárnym štátom už od čias jeho zakladateľa Kemala Atatürka a odluka náboženstva od štátu vôbec nemá len formálny charakter. Od roku 1937 sa zvykne Turecko označovať ako jediný laický štát moslimského sveta. Vo verejnom sektore je zakázané používať náboženské symboly, islamské rodinné a trestné právo je nahradené právom sekulárnym a prisne sa dbá na to, aby náboženstvo nezasahovalo do vzdelávania a politického diania. Ako uvádza J. Takáčová: „Z perspektívy EÚ by pochybnosti mohli vyvolávať ani nie tak vplyv náboženstva na štát, ako skôr vplyv štátu na náboženstvo.“<sup>2</sup>

Takáčová ďalej upozorňuje, že princíp sekulárneho štátu je v tureckej spoločnosti hlboko zakorenený a väčšina tureckých moslimov nepodporuje myšlienku, že náboženstvo by malo zohrávať nejakú úlohu v politickom živote. Až 91,4 % obyvateľov zastáva názor, že ak má byť zachovaná sociálna harmónia, musia byť rozdiely na základe náboženského vyznania uchovávané v tolerantnom a mierovom prostredí. Rovnako upozorňuje, že práve v Turecku sú miesta, ktoré sa môžu považovať za súčasť európskej civilizácie ako aj za súčasť antickej, hebrejskej a kresťanskej kultúry. V tomto zmysle spomína Tróju, Efez, Pergamon a mená ako Herodotos z Halikarnasu, Ezop a sv. Mikuláš.<sup>3</sup> Na tomto mieste však treba byť opatrný, pretože turecká kultúra sa od európskej kultúry líši ďaleko viac ako je to v prípade Ukrajiny a Ruska, ktoré sa zatiaľ dlhodobo javia ako krajiny bez prístupových rozhovorov. Ako upozorňuje H. Schmidt, kto chce úplne ignorovať kultúrne odlišnosti Turecka musí vedieť, akými argumentmi bude v budúcnosti odmietať prípadné žiadosti o vstup do Únie Egypta, Maroka, Alžírka alebo Líbye.<sup>4</sup>

Náboženský rozmer problému komplikuje aj fakt, že Európa sa už od čias stredoveku vyhraňuje ako zväz kresťanských štátov a to predovšetkým vo vymedzení voči Osmanskej ríši, čiže voči Turkom. V roku 1458 vyzval pápež Pius II. do boja proti tureckým moslimom. Ako upozorňuje I. Karlsson, dôraz sa kládol na mier medzi kresťanmi a na prinavrátenie Svätej zeme, no už tu sa zjavuje aj myšlienka včlenenia Turkov do európskeho spoločenstva. Pravda, až po ich obrátení na kresťanstvo, tak ako navrhol francúzsky humanista Guillaume Postel.<sup>5</sup> Tento motív sa striedavo zjavuje v európskom myslení takmer až do čias osvietenstva.

Zdanlivo rozhodujúcim faktorom v prístupových rozhovoroch s Tureckom by mala byť ekonomická sféra. Liberálne zmysľajúci ekonómovia poukazujú na obrovský potenciál lacnej pracovnej sily ako i na zväčšenie trhového priestoru. Rovnako poukazujú na demografický potenciál vyše sedemdesiat miliónovej krajiny. Z iného pohľadu ale práve táto skutočnosť zohráva i negatívnu úlohu. Ekonomická migrácia môže nábrať nekontrolovateľnú dimenziu. Turkov, podľa dnešných prognóz, bude na konci 21. storočia rovnaký počet ako Francúzov a Nemcov dohromady.<sup>6</sup> Z ekonomického pohľadu môže byť ďalším problémom nevyvážená štruktúra tureckej krajiny. Zaostalost niektorých jej regiónov priniesie Únii veľké výdavky, čo podčiarkuje ešte veľká početnosť obyvateľov v týchto oblastiach. Navyše, tieto výdavky

nebudú príliš kompenzované vzájomnou výmenou tovaru, pretože EÚ a Turecko tvoria colnú úniu už od roku 1995.

Je naozaj neodvratným faktom, že početnosť moslimov v celosvetovom meradle rastie. Podľa francúzskeho demografa J. C. Chesnaisa predstavovali vyznávači islamu pred dvadsiatimi rokmi asi 18 % obyvateľstva sveta. Pri súčasnom tempe by mal tento rast dosiahnuť v roku 2025 až 30 %, čo by v praxi znamenalo, že islam sa stane najväčším svetovým náboženstvom.<sup>7</sup> Moslimské rodiny ešte stále vidia v početnom potomstve Božie požehnanie ako aj seberealizáciu. Tradičná rodina, jej hodnoty a prínos pre spoločnosť síce rezonujú aj v kresťanstve, no zdá sa, že v súčasnosti upadol tento trend len do roviny teoretickej. V tomto smere akoby kresťanstvo skutočne prežívalo krízu. Americký sociobiológ E. Wilson tvrdí, že sila náboženskej komunity rastie s jej rastom demografickým, čo platí, samozrejme, aj naopak.<sup>8</sup> Z tohto pohľadu sa javia obavy kresťanských cirkví ako opodstatnené. Hrozba demografického útlmu v Európe však nie je analyzovaná celkom objektívne. Nejde len o dôsledok moderného životného štýlu a konzumu, ako sa to najčastejšie interpretuje, ale v pozadí tohto problému stojí aj sociálny faktor.

Ďalší faktor, ktorý treba zohľadniť v prístupových rokovaniach vstupu Turecka do Únie je dodržiavanie ľudských práv a zásad demokracie.<sup>9</sup> Tento okruh obsahuje viacero problémov. Nie je napríklad celkom jasné postavenie žien v tureckej spoločnosti. Prijatím občianskeho zákonníka v roku 1926 sa v Turecku zakázalo mnohoženstvo, vedľajšie zväzky s otrokyňami, výkupné, ktoré bolo nutnou podmienkou sobáša a taktiež bol zakázaný islamský spôsob rozvodu. Ženy získali práva slobodne sa zapojiť do spoločenského života, pracovať a vzdelávať sa. Podľa oficiálnych nariadení mali byť za svoju prácu odmeňované rovnako ako muži. Taktiež bolo nariadené, aby ženy prestali nosiť pokrývku tváre (*čadir*). Od roku 1934 majú ženy v Turecku právo voliť. Napriek týmto pozitívam existujú podozrenia, že ženy sú utláčané aj naďalej. Iróniou však je, ako uvádza S. Huntington, že islamské obrodenecké hnutie silne dokázalo oslaviť moslimské ženy, a tak napríklad v Turecku sa objavil markantný rozdiel medzi staršou generáciou žien orientovaných skôr sekulárne a generáciou ich dcér a vnučiek, orientovaných naopak nábožensky.<sup>10</sup>

V súvislosti s dodržiavaním ľudských práv predstavuje azda najväčší problém vzťah Turecka ku kurdskej menšine. Dvadsať miliónový národ Kurdov, ktorým víťazné mocnosti po prvej svetovej vojne nedali pri rozdeľovaní starej osmanskej ríše vlastné územie, žije predovšetkým na území Turecka a Iraku, v menšom počte aj v pohraničných oblastiach Iránu, Libanonu a Sýrie. Emancipačný pohyb Kurdov, smerujúci k nárokom na zvrchované územie je v Turecku silne monitorovaný a potláčaný. Zaujímavé na tomto procese je, že až do roku 2002 EÚ odmietať tureckú žiadosť označiť Stranu kurdských pracujúcich (PKK) za teroristickú organizáciu napriek tomu, že jej vznik a spôsob boja mal teroristické črty.<sup>11</sup> Zmena v postojoch nastala, paradoxne, až dva roky po útlme jej ozbrojených aktivít, čo bolo spôsobené vojenskými neúspechmi a najmä zatknutím A. Öcalana v roku 1999.<sup>12</sup>

Ďalšie otázky nakopené okolo dodržiavania ľudských práv a demokracie sa vynárajú v súvislosti s fungovaním polície a armády. Polícia neustále čelí obvineniam, že používa pri výsluchoch mučenie. Špecifickejši je problém armády. Vo

vnútornej politike krajiny má armáda úlohu strážcu demokracie a sekulárneho zriadenia, čo vyznieva dosť kontroverzne, pretože štandardné hodnoty západného sveta sú istene neštandardným politickým postavením armádnej byrokracie. Vlastnú moc v Turecku má bezpečnostná rada, ktorej predsedá prezident štátu, no nič v nej nemožno rozhodnúť bez najvyššej generality. Aj najvyššie kontrolné funkcie sú v rukách armády. Civilná moc vojenských veliteľov sa v minulosti prejavila v politických krízach, kedy v rokoch 1960 a 1980 došlo vojenským prevratom k zvrhnutiu demokraticky zvolených vlád a v rokoch 1971 a 1997, kedy vlády samy odstúpili pod hrozbou zo strany armády.<sup>13</sup>

Vojenský intervencionizmus v tureckom politickom systéme má síce svoje opodstatnenie, ale na strane druhej hovorí o tom, že Turci nemajú demokratické princípy vžitie. Raz za desať až dvadsať rokov velenie armády obmedzí moc zvolených politikov a to vždy v situácii, kedy začne krajina naberať príliš nesekulárny islamský smer. V tomto bode nastáva rozpor predovšetkým v tom, že Turecko má sekulárny štát, no nie sekulárnu spoločnosť. R. Joch to komentuje takto: „*Turecký režim je dobrý navzdory tureckému obyvateľstvu – preto tá potreba, aby na Západe vzdelaný dôstojnícky zbor každých desať či dvadsať rokov nastolil v Turecku poloautoritárny režim.*“<sup>14</sup> Tento úzus môže byť z pohľadu západného sveta pozitívny, no takýmto spôsobom nie je merateľná verejná mienka tureckého obyvateľstva. Aj pre Západ platí to, čo platí po tisícročia v každej spoločnosti – zrada je obľúbená, no nikdy nie zradcovia. Armáda teda zjednáva laicky zmysľajúcim Turkom istú bezpečnosť, no deje sa tak na úkor obmedzenia demokracie. Napriek uvedenému nemožno v Turecku úplne vylúčiť reislamizačný proces, ba dokonca, ako upozorňuje H. Schmidt, ani fundamentalizmus.<sup>15</sup> Bezproblémová implantácia demokracie západného typu do nezápadných krajín nebola doteraz dokázaná. Tisíce mŕtvych v Iraku ako aj v Afganistane po intervencii spojeneckých západných vojsk to plne potvrdzuje.

K najdôležitejším kritériám vstupu Turecka do EÚ by mala patriť analýza budúcich možných vzťahov v rámci spoločnej zahraničnej politiky. Turecko hraničí so Sýriou, Irakom, Iránom a Arménskom. Má dlhodobé nezhody s Gréckom, pričom spor o Cyprus nie je ani zďaleka jediný. Rovnako trvá dlhodobá animozita medzi Tureckom a Ruskom. Strata piatich stredoázijských republík, ktoré sú bohaté na suroviny, najmä urán a ropu, na jednej strane umožnila nezávislosť národov v tomto geografickom priestore, no zároveň sa tento priestor stal potenciálnym zdrojom ekonomického záujmu, ktorý nemusí mať len diplomatický charakter. Vstupom Turecka do EÚ sa jeho hranice stanú aj hranicami Únie. Nakoľko Turecko má na Strednom východe svoje bezpečnostné záujmy, je viac než pravdepodobné, že sa priamo alebo nepriamo zúčastní každej vojny v tejto oblasti. Celú situáciu komplikuje ešte fakt, že Turecko je členom NATO. Úlohu, ktorú zohralo počas Studenej vojny medzi Východom a Západom vymenilo za úlohu medzi západným svetom a islamom, no tiež neustále zohráva dôležité miesto v geostratégii USA a to nielen voči arabským krajinám a Rusku, ale paradoxne aj voči EÚ. To je jeden z dôvodov, prečo USA trvá na prijatí Turecka do EÚ.<sup>16</sup>

Napriek tomu, že Turecko sa chápe ako sekulárny štát, nemožno ho vnímať mimo kontext moslimského sveta. V okolí Európskej únie, od Maroka a Alžír po Egypt, od Iránu a Iraku po Turec-



ko a tiež na Balkáne, žije v našom susedstve vyše 300 miliónov moslimov. A nielen to. V samotnej Európe žije niekoľkomiliónová komunita moslimov, ktorej pôvod má ekonomický charakter. Už počas hospodárskej konjunktúry v päťdesiatych a šesťdesiatych rokoch 20. storočia prichádzali do európskych krajín prvé vlny moslimov. Ešte na základe starých koloniálnych väzieb to boli najmä Pakistanci a Indovia migrujúci za prácou do Veľkej Británie, Alžírčania, Tunisania a Maročania do Francúzska a niektoré štáty s rastúcou ekonomikou, ako Nemecko, Holandsko a Belgicko prevádzali priamo nábojy v Turecku a Maroku. Aj keď nábor „*gastarbeitrov*“ bol zastavený už v polovici sedemdesiatych rokov, počet moslimov sa neustále zvyšoval. Za mužmi prichádzali celé rodiny a v osemdesiatych rokoch narástol počet moslimských utečencov z ázijských, afrických a balkánskych krajín. Dnes v západnej Európe žije často už tretia generácia moslimov a ich počet sa odhaduje na asi 10 miliónov.<sup>17</sup> Tento počet moslimov okrem iného znamená, že islam je druhým najväčším náboženstvom Európy.

V každom prípade je potrebné brať islamský svet vážne a s rešpektom. U národov, ktoré sú formované islamom a u štátov zo Stredného východu a severnej Afriky, ale aj u národov z oblasti Kaukazu má pomerne silné pozície moslimské duchovenstvo. Koránska tradícia nepozná učenie o dvoch ríšach, čo znamená, že náboženstvo si robí nárok na bezprostredný vplyv vo verejnom aj politickom živote. Navyše, v mnohých arabských krajinách sú politické a spoločenské štruktúry v porovnaní s Európou menej stabilné. Môže dochádzať k násilným zmenám režimov, pokusom o prevrat a pod. V moslimských oblastiach, kde panuje chudoba, sa nezriedka ako vinník označuje Západ. „*Mnohí sa pokúšajú odvrátiť pozornosť od masovej sociálnej biedy tým, že činia zodpovednými Európanov – alebo Američanov. Tak splyvajú náboženské, sociálne a nacionalistické motívy.*“<sup>18</sup> Aj keď v Turecku bol odstránený feudalizmus a na rozdiel od Iránu je jasne oddelený štát od duchovenstva a na rozdiel od Iraku a Sýrie existuje fungujúca demokracia, nemožno očakávať, že pohyby v moslimskom svete mimo jeho územia zostanú bez odozvy.

Treba dať za pravdu S. Krnovi, že „*identitu rozširujúcej sa Európy nemožno vymedziť bez charakteristiky okolitého sveta.*“<sup>19</sup> Len na základe iného sa dá identifikovať vlastné. To však v žiadnom prípade nevyklučuje vzájomné sa obohacovanie odlišných kultúr a ich vzájomnú toleranciu a úctu. Ak Európa dokáže správne vymedziť identitu moslimského sveta, ktorý sa jej už nedotýka len na juhovýchode, ale priamo v jej vnútri, potom dokáže lepšie prehodnotiť aj vstup Turecka do EÚ. Treba priznať, že nateraz jestvuje dostatok argumentov za aj proti a časový odstup na „*premýšľanie*“, ktorý si EÚ stanovila skôr než povie áno či nie, má svoje opodstatnenie. Bez pátosu a bez odvolávania sa na kultúrny relativizmus treba poznamenať aj to, že celú situáciu komplikujú ekonomické a politické záujmy viacerých strán. Nepochybné však je, že Európania musia rešpektovať náboženskú a kultúrnu identitu svojich susedov, čo vyplýva aj z toho, aby si mohli zachovať identitu vlastnú – európsku. Ako uvádza H. Schmidt: „*V novom storočí budú jednou z podmienok sebazáchovy Európy dobré vzťahy s islamom. Môže dôjsť dokonca k tomu, že od nich bude závisieť mier v Európskej únii.*“ (1; 160-161).<sup>20</sup>

## Poznámky:

- 1 SCHMIDT, H.: Sebazáchova Evropy. Praha – Litomyšl: Paseka, 2003, s. 159.
- 2 TAKÁČOVÁ, J.: Turecko a EÚ – neopodstatnené predsudky a strach. In: Slovo, ročník VI., č. 40/2004, s. 6.
- 3 Tamtiež, s. 6.
- 4 SCHMIDT, H.: Sebazáchova Evropy. Praha – Litomyšl: Paseka, 2003, s. 158.
- 5 KARLSSON, I.: Európa a národy. Bratislava: Slovenský inštitút medzinárodných štúdií, 1998, s. 108-109.
- 6 SCHMIDT, H.: Sebazáchova Evropy. Praha – Litomyšl: Paseka, 2003, s. 157.
- 7 KROPÁČEK, L.: Islámský svet: stoeletí rústu. In: Reflex, 50/1999, s. 69.
- 8 WILSON, E. O.: O lidské přirozenosti. Praha: Lidové noviny, 1993, s. 168.
- 9 Pozri k tomuto problému: ÖZBUDUN, E., YAZICI, S.: Democratization Reforms in Turkey. Istanbul: Tesev Publications, 2004.
- 10 HUNTINGTON, S. P.: Sřet civilizací. Praha: Rybka Publishers, 2001, s. 125.
- 11 Aj Ingmark Karlsson upozorňuje, že kurdská otázka nie je čier-no-biela, ale že predstavuje zložitý aj socioekonomický problém. Pozri: KARLSSON, I.: Európa a Turci. Bratislava: SFPA, 2008, s. 108-131.
- 12 SIEGL, E.: Turecká otázka evropské integrace. In: Mezinárodní politika, 3/2003, s. 14-15.
- 13 KARLÍK, R.: Turecko na prahu unie: Evropská unie na prahu změny. In: Mezinárodní politika, 7/2002, s. 18-20.
- 14 JOCH, R.: Má byt Turecko prijaté do EÚ? In: Týždeň, 6. 12. 2004, s. 37.
- 15 SCHMIDT, H.: Sebazáchova Evropy. Praha – Litomyšl: Paseka, 2003, s. 158.
- 16 Tamtiež, s. 156-157.
- 17 KROPÁČEK, L.: Islámský svet: stoeletí rústu. In: Reflex, 50/1999, s. 70.
- 18 SCHMIDT, H.: Sebazáchova Evropy. Praha – Litomyšl: Paseka, 2003, s. 159.
- 19 KRNO, S.: Identita a integrita v globalizujúcom sa svete. In: Európa medzi identitou a integritou, FF PU, Prešov 2002, s. 49.
- 20 SCHMIDT, H.: Sebazáchova Evropy. Praha – Litomyšl: Paseka, 2003, s. 161.

## Literatúra:

- [1] HUNTINGTON, S. P.: Sřet civilizací. Boj kultur a proměna světového řádu. Praha: Rybka Publishers, 2001.
- [2] JOCH, R.: Má byt Turecko prijaté do EÚ? In: Týždeň, 6. 12. 2004, s. 37.
- [3] KARLÍK, R.: Turecko na prahu unie: Evropská unie na prahu změny. In: Mezinárodní politika, 7/2002, s. 18-20.
- [4] KARLSSON, I.: Európa a Turci. Bratislava: SFPA, 2008.
- [5] KARLSSON, I.: Európa a národy. Bratislava: Slovenský inštitút medzinárodných štúdií, 1998.
- [6] KRNO, S.: Identita a integrita v globalizujúcom sa svete. In: Európa medzi identitou a integritou, FF PU, Prešov 2002, s. 48-53.
- [7] KROPÁČEK, L.: Islámský svet: stoeletí rústu. In: Reflex, 50/1999, s. 68-70.
- [8] SCHMIDT, H.: Sebazáchova Evropy. Praha – Litomyšl: Paseka, 2003.
- [9] TAKÁČOVÁ, J.: Turecko a EÚ – neopodstatnené predsudky a strach. In: Slovo, ročník VI., č. 40/2004.
- [10] WILSON, E. O.: O lidské přirozenosti. Praha: Lidové noviny, 1993.
- [11] ÖZBUDUN, E., YAZICI, S.: Democratization Reforms in Turkey. Istanbul: Tesev Publications, 2004.

**Doc. PhDr. Ivan Dubnička, PhD.**  
**Katedra politológie a európskych štúdií**  
**FF UKF v Nitre**  
**Boženy Slančíkovej 1**  
**949 74 Nitra, SR**  
**idubnicka@ukf.sk**



## Rudolf Steiner: Friedrich Nietzsche, bojovník proti svojej dobe

Bratislava: KALLIGRAM, 2012, 132 s., ISBN 978-80-8101-598-4

V známej edícii vydavateľstva Kalligram *Filozofia do vrecka* vyšlo v tomto roku dielo rakúskeho mysliteľa Rudolfa Steinera, ktoré sa venuje jednej z najsvojráznejších osobností dejín filozofie, Friedrichovi Nietzschemu. Je to vôbec jedna z prvých monografií o tejto osobnosti. Predkladaný text vznikol vo Weimare v roku 1895, v čase, keď autor prišiel do styku s množstvom rôznorodých osobností a kde sa zoznámil aj s Nietzscheho sestrou Elisabeth Först-Nietzsche, ktorá mu umožnila pracovať v Nietzscheho archíve. Jedným z účelov monografie je, ako už v predslove autor explicitne vyjadruje, vytvoriť protiváhu ku knihe Nietzscheho „priateľky“ Lou Andreas-Salomé: *Friedrich Nietzsche vo svojich dielach*. Rudolf Steiner tu polemizuje s prezentovaným obrazom, v ktorom je Nietzscheho osobnosť značne psychologizovaná, mystifikovaná a v neposlednom rade patologizovaná. V doslove nám Patricia Elexová približuje spôsob, akým Elisabeth Först-Nietzsche zneužila bratovo dielo, keď vydávala jeho texty v silne skreslených výberoch, k šíreniu myšlienok antisemitizmu a ideológie nacistu. Práca je členená na tri základné časti, pričom ťažisko sa nachádza v druhej časti, venovanej autorovej interpretácii pojmu „nadčlovek“.

Rudolf Steiner pristupuje k Nietzscheho dielu polemicky a kriticky, avšak blízky vzťah, ktorý k filozofovi

a jeho myšlienkam bezpochyby má, je zjavný v celej práci. Ako jeden z jeho prvých zástancov upozorňuje na skutočnosť, že byť nasledovníkom Nietzscheho neznamená byť verný Nietzschemu, ale sám sebe.

V úvode sa nachádza už spomínaný autorov predslov a stručný prehľad Nietzscheho diela. Prvú časť venoval autor monitorovaniu samotnej osobnosti Friedricha Nietzscheho, skúma jeho charakterové črty a ich vplyv na Nietzscheho myslenie. Zdôrazňuje odlišnosť jeho postojov k dobovým, morálnym, historickým a politickým predstavám od Nietzscheho súčasníkov. V hlavnej časti sa stretne s priblížením niekoľkých základných tematických okruhov Nietzscheho diela, vôľou k moci, kritikou náboženskej tradície, apolónovským a dionýzovským princípom. Gro práce je zamerané na výklad nosného prvku Nietzscheho myslenia, na pojem nadčloveka. Výhodiskom k nemu je kritika asketických ideálov u filozofov, kňazov i moderných prírodovedcov, prechádzajúca do konfrontácie s myšlienkami Kanta, Fichteho i Wagnera. Steinerovu interpretáciu Nietzscheho ideí završuje záverečná kapitola tejto časti, v ktorej domýšľa niektoré neuzatvorené Nietzscheho myšlienky a vyvodzuje „posledné konzekvenencie“, ku ktorým vedie jeho kritika morálky. Nadväzuje na ne a rozvíja tu svoje vlastné vyhranené filozofické názory. V záverečnej časti nám autor približuje gené-

zu formovania Nietzscheho svetonázoru, poukazuje na vplyv Schopenhauera a Wagnera na jeho rané diela, na postupnú emancipáciu a zbavovanie sa ich idealistického vplyvu a vyprofilovanie vlastného spôsobu myslenia a vnímania sveta. Taktiež nás upozorňuje na príbuznosť Nietzscheho morálnych názorov s ideami radikálneho individualistu Maxa Stirnera. Monografiu dopĺňa spomienková reč, ktorú Rudolf Steiner predniesol po Nietzscheho smrti v roku 1900.

Napriek tomu, že monografia *Friedrich Nietzsche, bojovník proti svojej dobe*, je pomerne útle dielo, prináša obohacujúci pohľad nielen na osobnosť Friedricha Nietzscheho, ale aj na jeho myšlienky, doplnené a interpretované ďalšou významnou osobnosťou sveta filozofie, Rudolfom Steinerom. Predstavuje zaujímavé a podnetné čítanie nielen pre zaniatých filozofov, ale aj pre širšiu verejnosť, ktorá si chce rozšíriť svoje vedomosti v tejto oblasti.

**Mgr. Lenka Melicherová**  
**Katedra všeobecnej a aplikovanej etiky**  
**FF UKF v Nitre**  
**Ľudzova 1**  
**949 74 Nitra, SR**  
**lenka.melicherová@ukf.sk**

## Pavol Mešťan: Anti-semitizmus v politickom vývoji Slovenska (2000 – 2009)

Bratislava: SNM – Múzeum židovskej kultúry, 2011, 472 s.

Spoločnosť, ktorá má byť považovaná za zdravú a bezpečnú pre každého, musí mať schopnosť reflexie, musí sa vedieť vysporiadať so svojou minulosťou i analyzovať negatívne javy, či trendy prítomnosti. V takejto spoločnosti môžu a musia vznikáť diela dotýkajúce sa i citlivých a temných tém. Tieto diela sú často nepríjemné a bolestivé ako návšteva u zubára, ktorý vrta na prvý pohľad zdravý zub. Keď sedíme v kresle a nechávame sa lekárom a jeho vrtačkou sužovať ľutujeme, že sme vôbec prekročili prah ordinácie. Sme presvedčení, že ak by sme si včas prestali všimáť symptómy, nemuseli by sme podstupovať bolestivé odhalenie podstaty nášho stomatologického problému. Ako myslíaci a zodpovední ľudia si však veľmi rýchlo uvedomíme svoj omyl a uznáme, že absolvovanie liečenia, akokoľvek nepríjemného a bolestivého, bolo nevyhnutné. Diela, ktoré „vrtajú“ a odhalujú kazy zdanlivo zdravej spoločnosti môžu byť pre ňu a ľudí v nej existujúcich rovnako nepríjemné i bolestivé, no ich terapeutický účinok je nenahraditeľný. V niektorých kruhoch spôsobujú akútnu bolesť, v niektorých nevoľu, zlobu či dokonca agresivitu. Niekde práve pocit, zbytočnej akútnej bolesti – veď problém nebol tak veľký nebolo treba „vrtať“, stačilo nevšimáť si symptómy.

Tým spôsobujúcich takéto reakcie je relatívne veľa. Na Slovensku, vzhľadom k historickému kontextu, k nim rozhodne patrí téma antisemitizmu. Antisemitizmu, ktorý nie je neškodný v žiadnej dobe, geografickým priestore, či politickom režime. Ukrýva totiž v sebe rizikové a patologické faktory, voči ktorým nie je žiadna spoločnosť rezistentná. Moderné slovenské dejiny preukázali, že nevšímavosť k jeho symptómom bola pre Židov na Slovensku fatálna. Čo, podľa historika Ivana Kamenca, následne znamenalo fraktúru chrbtovej kosti slovenskej spoločnosti.

Obsiahla monografia Pavla Mešťana *Anti-semitizmus v politickom vývoji Slovenska (2000 – 2009)* je unikátna tým, že ponúka systematický prehľad a analýzu stavu antisemitizmu v slovenskej spoločnosti v prvej dekádke 21. storočia. Autor nadviazal na prácu *Anti-semitizmus v politickom vývoji Slovenska (1989 – 1999)*, ktorú dokončil a vydal v roku 2000. Dalo by sa predpokladať, že antisemitizmus a xenofóbia orientovaných textov a prejavov bude paralelné s liečením prvotných chorôb slovenskej post-totalitnej spoločnosti ubúdať. Opak bol však pravdou a preto sa autor rozhodol v náročnej práci pokračovať. Zbieral, študoval a analyzoval neustále sa množiaci materiál, a po krátkom čase zistil, že stránky rukopisu pribúdajú rýchlejšie než predpokladal.

V každej z desiatich kapitol sa autor zamerával na knižné publikácie, zborníky z vedeckých konferencií, analyzoval prejavy antisemitizmu v mienkotvornej i bulvárnej tlači v príslušnom roku. Nevyhol sa však ani moderným komunikačným médiám ako teletext a internet. Materiál pochádzajúci z internetových zdrojov predstavuje samozrejme iba špičku ľadovca. Čo je vzhľadom k možnostiam šírenia antisemitických a xenofóbnych myšlienok na webe pochopiteľné. Sám profesor Mešťan sa neodvažuje tvrdiť, že zachytil každý antisemitický a xenofóbne ladený text, ale je presvedčený, že tie najdôležitejšie sa mu podarilo „zachytiť“.

Autor venoval svoju pozornosť napríklad textom napísaným pri príležitosti 61. výročia vzniku slovenského vojnového štátu (2000), obhajobe slovenského štátu (2000, 2002, 2004), literárnemu spracovaniu témy Tiso (2004), židovskej a antisemitickej otázky na stránkach *Práva národa* (2008, 2000) i parlamentným voľbám v Slovenskej republike (2006). V kapitole venujúcej sa roku 2005 patrila rozsiahla časť antisemitiz-

mu a xenofóbie Slovenskej pospolitosti, ktorej členovia práve v januári 2005 založili politickú stranu Slovenská pospolitost – národná strana.

Po preštudovaní publikácie si čitateľ uvedomuje, že aj po šiestich desiatkach rokov slovenská spoločnosť nie je kriticky vyrovnaná so svojou ľudáckou minulosťou. Akoby fakt, že Slováci mali v rokoch 1939 – 1945 svoj štát, marginalizoval až popieral všetky negatívne a tragické skutočnosti, ktoré sa k jeho existencii viazali. Hoci mať svoj štát neznamenalo život pre všetkých jeho občanov. Profesor Mešťan svojimi analýzami a postrehmi jasne preukázal, že neoludáctvo, mytologizácia slovenského vojnového štátu a jeho čelných predstaviteľov, predovšetkým prezidenta Tisa, nie je na ústupe. Skôr naopak, neustále sa objavujú ľudia schopní dezinterpretovať slovenské dejiny, vyťahujúci „staré“ stereotypy a používajúci moderné prostriedky i jazyk v záujme šírenia nenávisťi.

Arnošt Lustig v závere publikácie konštatuje, že to nie ľahká kniha. Je to kniha pripomínajúca symptómy, ktoré spoločnosť nesmie v záujme svojej integrity a zdravej prítomnosti i budúcnosti ignorovať. Je to kniha, ktorá sa vďaka svojmu obsahu nečíta príjemne. Je však knihou právom patriacou k nemnohým dielam, ktoré disponujú pre našu societu výrazným terapeutickým potenciálom.

**PhDr. Miriam Mlyneková, PhD.**  
**Katedra politológie a európskych štúdií, FF UKF**  
**B. Slančíkovej 1**  
**949 74 Nitra, SR**  
**e-mail: mmlynekova@ukf.sk**

## Orient a spoločenské zmeny v 21. storočí

Zimný semester je časom, kedy sa na našej katedre tradične koná kolokvium a 19.-21. novembra 2012 sa uskutočnil už jeho jedenásty ročník. Tohtoročná téma Orient a spoločenské zmeny v 21. storočí už v prvý deň kolokvia priťahla pozornosť mnohých študentov, ktorí si prišli vypočuť cestopisné prednášky pozvaných hostí.

Po otvorení kolokvia a privítaní účastníkov prodekanou prof. Zdenkou Gadušovou nás príspevky od dr. Jaroslava Sovinského, prof. Svetozára Krna, doc. Lubora Matejku a Ing. Branislava Štefánika zaviedli do Japonska, Sečuanu- Východného Tibetu, Kazachstanu, Severného Vietnamu a Južnej Číny. Osobné zážitky cestovateľov spojené s fotografiami nám tak umožnili vidieť tieto krajiny a kultúry úplne v odlišnom svetle, než v akom nám ich predostierajú médiá, či učebnice.

V cestovateľskej orientácii sme pokračovali i na druhý deň. Prof. Jaroslav Čukan nám priniesol svoj exkurz do oblastí tzv. Dolnej zeme- do Vojvodiny, ktorú už niekoľko storočí obýva slovenská menšina. Študentka piateho ročníka Bc. Adriana Adamovičová nám prišla podať jej pohľad na Indiu, ktorý získala vďaka stáži na veľvyslanectve v New Delhi. Mgr. Juraj Čechvala so svojim bratom zaujali pútavým rozprávaním a fotoprezentáciou o súčasnom Iráne a tak pomohli eliminovať niektoré mýty a predsudky, ktoré sa často šíria v dnešnej spoločnosti vo forme paradigmy.

Dr. Marek Hrubec, riaditeľ Centra globálnych štúdií FÚ AV ČR a FF UK v Prahe, mimochodom považovaný za filozofa a sociálneho vedca minimálne stredo európskeho formátu, predstavil svoju alternatívnu, kritickú teóriu spoločnosti a politiky, o ktorej pojednáva aj vo svojej novej knihe Od zneuznání ke spravodlnosti. Jeho poňatie kritickej teórie rieši globálne spory o sociálnu a politickú spravodlivosť, ako aj vzťahy medzi jednotlivými kultúrami.



Doc. František Škvrnda podal svoj kritický pohľad na vojnu v Afganistane a Iraku. Po obedňajšej prestávke na neho nadviazal Jaan Zaher, prezident Svetovej organizácie afganských profesionálov, ktorý ponúkol analýzu perspektív možného vývoja v Afganistane v najbližších rokoch. Kolokvium pokračovalo rozprávaním doc. Petra Juzu o Strednej Ázii a zahraničnej politike EÚ a SR. Neštandardnú iskrú vniesol do kolokvia svojím vystúpením dr. Sawkat A. Choudhury, ktorý pôsobí na Slovensku ako hematológ a pochádza z moslimského, ale sekulárneho Bangladéša. Podal možno aj trochu kuriózne svedectvo o tom, aké stereotypy o moslimoch dominujú v mysliach Európanov. Druhý deň kolokvia ukončil dr. Richard Stáhel úvahou o krízových tendenciách globálnej civilizácie.

Tretí, ale zároveň posledný deň našich odborných diskusií otvoril dr. Juraj Mesík z nadácie Pontis problematikou rozvojovej pomoci v Afrike. Prednáška dr. Mariána Žabenského sa, ako aj niektoré iné, niesla v cestovateľskom duchu, tentokrát bol „na mušku vzatý“ Nepál, jeho kultúra, vplyv globalizácie i cestovného ruchu na túto krajinu. Mali sme možnosť počuť o minulom i súčasnom charaktere rumunsko-slovenských vzťahov od doc. Petra Kopeckého. O vplyve sociálnych sietí na proces Arabskej jari, o jej samotných príčinách a dôsledkoch, ako aj o situácii na Blízkom Východe informovali a podali svoj pohľad v dvoch samostatných príspevkoch doc. Marwan Al-Absi a dr. Zuzana Tabačková. V závere kolokvia ponúkol hodnotné rozprávanie okorenené o ukážky z jeho bohatej filmotéky pravidelný hosť našich kolokvií, doc. Jozef Klavec. Témou boli zdroje súčasného medzinárodného terorizmu.

Streda sa niesla i v duchu doktorandskej konferencie, ktorá prebiehala paralelne s hlavným programom kolokvia. Na nej sa predstavili študenti doktorandského štúdia z Bratislavy, Košíc i z našej katedry v Nitre so skutočne kvalitnými príspevkami. Rezonovali témy ako politický marketing, eurocentrizmus, náboženské témy v politike v roku 2012, podpora občianskej a politickej participácie mládeže, iránska islamská revolúcia, bezpečnosť súčasnosti a iné.



Z pozitívnych dojmov starších študentov našej katedry môžeme potvrdiť, že tento ročník kolokvia radia k jednému z najlepších za posledné roky. Ocenili predovšetkým vysokú úroveň odborných príspevkov i pútavé rozprávanie hostí. Dôležitú úlohu určite zohrala aj voľba nosnej témy kolokvia, ktorá v súčasnosti naberať na atraktivite. Za to patrí vďaka predovšetkým prof. Svetozárovi Krnovi, celému výboru kolokvia i organizačnému tímu, ktorý sa zaslúžil o hladký priebeh akcie. Zostáva nám už len veriť, že budúci ročník kvalitou prevýši ten tohtoročný.

*Bc. Michael Augustín*

## CIVITAS

Ročník 18, 2012, č. 43 – 2/2012

Vydáva / Published by:

Katedra politológie a európskych štúdií, FF UKF,

B. Slančikovej 1, 949 74 Nitra, SR

Registračné č.: 1762/97 EV: 753/08

Šéfredaktor / Editor-in-Chief:

doc. PhDr. Ivan Dubnička, PhD. (FF UKF, Nitra)

Členovia redakčnej rady / Editorial Board:

prof. PhDr. Oskar Krejčí, CSc. (VŠMaVv, Praha, ČR)

prof. PhDr. Svetozár Krno, CSc. (FF UKF, Nitra)

prof. PhDr. Erich Mistrík, CSc. (PdF UK, Bratislava)

doc. PhDr. Tomáš Koziak, M. A., PhD. (UPJŠ, Košice)

doc. PhDr. Jozef Lysý, CSc. (PedF UK, Bratislava)

doc. PhDr. Hana Pravdová, PhD. (FMK UCM, Trnava)

PhDr. Radoslava Brhlíková, PhD. (FF UKF, Nitra)

PhDr. Elena Dřízová, CSc. (FF UKF, Nitra)

PhDr. Peter Horváth, PhD. (FF UCM, Trnava)

PhDr. Zuzana Poláčková, CSc. (ÚPV SAV, Bratislava)

PhDr. Vladimír Srb, PhD. (ARC – VŠPaSV, Kolín, ČR)

PhDr. Milan Valach, Ph.D. (PedF MU, Brno, ČR)

PaedDr. Ivan Rajtar (SPŠP Nitra)

Sekretárka redakcie / Editorial Secretary:

Mgr. Eva Bernáthová E-mail: ebernathova@ff.ukf.sk

Grafická úprava / Graphic design:

Michal Ševella E-mail: msevella@gmail.com

Časopis je vydávaný dvakrát ročne / The magazine is published twice a year

Odborné a vedecké články sú recenzované /  
Special and scientific rewritings are judge.

Názor prispievateľov nemusí byť zhodný  
s názorom redakčnej rady.